

Jarosław Pietrzak

(Pedagogical University of Krakow, Poland)
<https://orcid.org/0000-0003-0341-2273>
 E-mail: jaroslawpietrzak777@gmail.com

Czy można służyć dwóm paniom? Mikołaj Krogulecki na dworze Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej i Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej

*Is It Possible to Serve Two Ladies? Mikołaj Krogulecki at the Court
 of Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska and Elżbieta Sieniawska née Lubomirska*

ABSTRACT

The subject of the work is the figure of the Pantler (Stolnik) of Żydaczów and general administrator of the property of Queen Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska Mikołaj Krogulecki. The purpose of the article is to try to answer the question about the scope of activity and the values which in his work M. Krogulecki held in the direct service of the Queen in the years 1677–1698, and after her departure to Rome in 1698, being subordinated to the orders of the Voivode of Belz Elżbieta Sieniawska née Lubomirska. The paper

PUBLICATION INFO			
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
			
THE AUTHOR'S ADDRESS: Jarosław Pietrzak, the Institute of History & Archival Studies of the Pedagogical University of Krakow, 2 Podchorążych Street, Kraków 30-084, Poland			
SOURCE OF FUNDING: Statutory researcher of the Institute of History & Archival Studies of the Pedagogical University of Krakow			
SUBMITTED: 2020.04.10	ACCEPTED: 2021.01.29	PUBLISHED ONLINE: 2021.12.28	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	
			

presents in turn the issues concerning the origin and beginnings of Krogulecki's service at the Sobieskis' court, responsibilities related to the administration of royal property and residences, trade issues and him acting as a political informant. Krogulecki's relations with other Sobieskis' courtiers were touched on this occasion. After 1698, when the queen went to the Eternal City and entrusted Sieniawska with the management of her possessions, the scope of Krogulecki's duties expanded. In addition, he was subordinated to the Voivode of Belz, including on donating the proceeds of Queen's goods and sending them to Rome. However, it soon turned out that Krogulecki was also obliged to provide services to Sieniawska, her court, courtiers and resolve matters related to her private property. Therefore, a question was asked about Krogulecki's loyalty, which he showed to both protectors. On this occasion, the matter of the sale of Jaroslaw and Tarnopol goods by Maria Kazimiera to Sieniawska in 1705–1707 was discussed in greater detail. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska and Elżbieta Sieniawska née Lubomirski formulated their own opinions about Krogulecki's work. It was considered that the Jewish carpentry's dependence on both ladies had the characteristics of a customer relationship, thanks to which Krogulecki could be promoted and obtained land grants.

Key words: The Sobieski, latifundium, servant, courtier, patronage, clientelism

STRESZCZENIE

Tematem pracy jest postać stolnika żydaczowskiego i administratora generalnego dóbr królowej Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej, Mikołaja Kroguleckiego. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o zakres działalności oraz o wartości, jakimi kierował się w swojej pracy M. Krogulecki w bezpośredniej służbie królowej w latach 1677–1698, a także po jej wyjeździe do Rzymu w 1698 r., będąc podporządkowanym rozkazom wojewodziny bełskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej. W pracy zostały kolejno zaprezentowane zagadnienia dotyczące pochodzenia i początków służby Kroguleckiego na dworze Sobieskich, obowiązków związanych z administracją majątkami królewskimi i rezydencjami, kwestiami handlowymi i występowaniem w roli informatora politycznego. Poruszono przy tej okazji relacje Kroguleckiego z innymi dworzanami Sobieskich. Po 1698 r., kiedy królowa udała się do Wiecznego Miasta i powierzyła Sieniawskiej zarząd nad swoimi dobrami, obowiązki Kroguleckiego uległy rozszerzeniu. Ponadto został on podporządkowany wojewodzinie bełskiej m.in. w sprawie oddawania dochodów z dóbr królowej i przesyłania ich do Rzymu. Bardzo szybko okazało się jednak, że Krogulecki został zobligowany także do świadczenia usług na rzecz Sieniawskiej, jej dworu, dworzan i spraw związanych z jej prywatnymi włościami. Postawiono wobec tego zapytanie o lojalność Kroguleckiego, którą okazywał obu protektorkom. Przy tej okazji omówiona została szerzej sprawa sprzedaży dóbr jarosławskich i tarnopolskich przez Marię Kazimierę Sieniawską w latach 1705–1707. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska oraz Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska formułowały na temat pracy Kroguleckiego własne oceny. Uznano, że zależność stolnika żydaczowskiego od obu dam nosiła znamiona stosunku klientalnego, dzięki któremu Krogulecki mógł awansować i zdobyć nadania ziemskie.

Słowa kluczowe: Sobiescy, latyfundium, sługa, dworzanin, protekcja, klientelizm

WSTĘP

Postacie dworzan, urzędników, oficjalistów i sług są ukazywane jak dotąd z punktu widzenia wzorców i propagowanych ideałów¹. Istnieje, co prawda, pewien zasób prac opisujących model organizacji dworu i zarządu latyfundium magnackim² oraz ujęcia prozopograficzne, przedstawia-

¹ Rozważania na ten temat zaprezentowane zostały w pracach, vide: R. Pollak, *Wstęp*, w: Ł. Górnicki, *Dworzanin polski*, oprac. R. Pollak, wyd. 2, Wrocław 2004; M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986, s. 100–121; R. Picchio, „Dworzanin” według Łukasza Górnickiego, w: *Od „Lamentu świętokrzyskiego” do „Adona”*. Włoskie studia o literaturze staropolskiej, red. G. Brogi Bercoff, T. Michałowska, Warszawa 1995, s. 194–213; J. Tazbir, *Wzorce osobowe szlachty polskiej w XVII wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1976, 83, 4, s. 787–794; U. Augustyniak, „Stary sługa” jako przedmiot badań nad klientelizmem magnackim na Litwie w XVII wieku, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2010, 58, 1, s. 71–85; U. Świdarska-Włodarczyk, *Wzorzec czy antywzorzec dworzanina w Polsce przełomu średniowiecza i czasów nowożytnych*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2015, 14, 2, 27, s. 153–163; K. Kuras, *Dworzanin idealny czy nędzny pochlebca? O karierze dworskiej w średniowieczu i nowożytności*, „Wiadomości Historyczne” 2018, 61, 1, s. 40–44.

² Szerzej, vide: Z. Szkurłatowski, *Organizacja administracji i pracy w dobrach wielkiej własności feudalnej w Polsce XVII i XVIII w. w świetle instruktarzy ekonomicznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, Seria A. Historia” 1957, 8, s. 147–156; A. Makowska, *Pracownicy najemni wielkiej własności na przykładzie dóbr sandomierskich Czartoryskich w XVIII wieku*, w: *Spółczesność staropolska. Studia i szkice*, t. 2, red. A. Wyczański, Warszawa 1979, s. 315–336; A. Pośpiech, W. Tygielski, *Spółczesna rola dworu magnackiego XVII–XVIII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1978, 69, 2, s. 215–234; U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa II Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa 2001; eadem, *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa 2004; E. Kowecka, *Dwór „Najrzędniejszego w Polsce magnata”*, Warszawa 1991; B. Popiołek, *W kręgu dworu magnackiego w XVIII w. Tezy badawcze*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne” 1999, 20, 203, s. 155–158; M. Koczyński, *Rodzinne gniazdo? Mieszkańcy szlacheckich dworów w XVII i XVIII wieku*, w: *Od narodzin do wieku dojrzałego. Dzieci i młodzież w Polsce*, cz. 1, *Od średniowiecza do wieku XVIII*, red. M.E. Dąbrowska, A. Klonder, Warszawa 2002, s. 96–108; M. Miłuński, *Zarząd dóbr Bogusława Radziwiłła w latach 1636–1669*, w: *Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, Warszawa 2009, s. 195–282; M. Wagner, *Dwór hetmana Stanisława Jabłonowskiego w końcu XVII w.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach” 1996, 45, 2, s. 20–37; idem, *Dwór wojskowy i klientela hetmańska Stanisława Jabłonowskiego w końcu XVII wieku*, w: *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Białystok 2006, s. 67–86; R. Poniak, *Służba domowa w miastach na ziemiach polskich od połowy XVIII do końca XIX wieku*, Warszawa 2014; W. Gałązka, *Służba patacowa w Chlewiśkach do połowy XIX wieku*, „Wieś Radomska” 2007, 7, s. 7–28; I. Kulesza-Woroniecka, *Pozycja służby w strukturze i organizacji dworu magnackiego*, w: *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XVIII wieku*, red. C. Kukło, Warszawa 2008, s. 329–340; K. Studnicka, *Organizacja i zarząd w dobrach Ostrowskich na przykładzie klucza Maluszyn XVIII–XIX wiek*, w: *Folwark – Wieś – Latyfundium. Gospodarstwo wiejskie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Muszyńska, Sz. Kazusek, J. Pielas, Kielce 2009, s. 159–171; T. Zielińska, *Oficjaliści w dobrach magnackich w XVIII wieku jako urzędnicy ziemscy*,

jące społeczność dworską przez pryzmat predyspozycji, wyznawanych przez nią wartości oraz ogólnego poziomu intelektualno-umysłowego³. Brakuje niewątpliwie studiów wyjaśniających mechanizmy kariery dworskiej oraz drogi awansu osób, które nie tworzyły późniejszej elity politycznej, ale egzystowały w cieniu władzy⁴. Wyjaśniam w tym miejscu, że

w: *Świat pogranicza*, red. M. Nagielski et al., Warszawa 2013, s. 267–281; R. Ragauskene, *The noblewoman's court in the sixteenth century Grand Duchy Lithuania*, „Lithuanian Historical Studies” 2003, 8, s. 27–60; M. Sawicki, *Dwór magnacki w Wielkim Księstwie Litewskim jako regionalne centrum społeczne w drugiej połowie XVII wieku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, 3, s. 13–27; A. Skiepan, *Жаночыя двары ў ВКЛ у XVI–XVII стагоддзях: склад і функцыі прыдворных*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015, s. 324–348; M. Kozdrach, *Skład i organizacja janowickiego dworu ostatnich Lubomirskich. Próba rekonstrukcji na podstawie metryk parafialnych*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2013 (2014), 5, s. 149–170; J. Pietrzak, *Zamojski dwór Marii Kazimierzy d'Arquien w latach 1658–1665. Uwagi wstępne*, „Res Gestae” 2019, 8, s. 50–83.

³ Na ten temat, vide: A. Pośpiech, *W służbie króla czy Rzeczypospolitej? (Włoscy sekretarze Jana III Sobieskiego)*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Kamler et al., Warszawa 1989, s. 151–165; J. Ronikier, *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze: studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706–1725*, Kraków 1992; D. Bąkowski-Kois, *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej – studium z historii mentalności 1704–1726*, Kraków 2005; K. Gajdka, *Literatura, propaganda, służba. Ludzie pióra w otoczeniu Radziwiłłów birżańskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Warszawa 2009; K. Kuras, *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010; A. Słaby, *Rządząca oleszycka: dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przykład patronatu kobiecego w czasach saskich*, Kraków 2014; eadem, *Kobiety w kręgach administracyjnych latyfundiów magnackiego – na przykładzie dóbr Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 4, *Stulecie XVI–XIX. Nowa perspektywa historyczna i językowa*, red. P. Borek, M. Olma, Kraków 2015, s. 279–291; A. Skrzypietz, *Wilanowskie „gospodarstwo” królewicza Aleksandra*, „Studia Wilanowskie” 2014, 21, s. 55–73; K. Kuras, *Kulinarne fascynacje i francuscy kucharze w kręgu korespondencyjnym Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, w: *Kobiecte kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, red. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016, s. 57–67; A. Januszek-Sieradzka, *Królowa Barbara Radziwiłłówna w dworskim mikroświecie*, Lublin 2017; M. Cieśla, *„Najniższy podnózek i wierny poddany” – czyli o przedstawicielach żydowskich elit ekonomicznych na dworach magnackich (przypadek braci Ickowiczów)*, w: *Spółeczeństwo staropolskie*, t. 5, *Spółeczeństwo a elity*, red. I.M. Dacka-Górzyńska, A. Karpiński, Warszawa 2018, s. 279–293; A. Kucharski, *Informacje i usługi: Jakub Kazimierz Rubinkowski jako korespondent i klient Elżbiety Sieniawskiej oraz Anny Katarzyny Radziwiłłowej*, w: *W kręgu patronatu kobiecego. Studia historyczne*, red. B. Popiołek et al., Kraków 2019, s. 179–192.

⁴ Na życie i przebieg kariery dworzan uwagę zwrócili, vide: M. Komasyński, *Filip Dupont – dworzanin doskonały*, w: *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1984, s. 197–209; J. Byliński, *Srzedziński herbu Leliwa w służbie Jana i Tomasza Zamoyskiego*, w: *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Serecyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. J. Dorobisz, W. Kaczorowski, Opole 2004, s. 31–51; I. Kaniewska, *Mikołaj Trzebuchowski zaufany doradca Zygmunta Augusta (droga kariery)*, w: *Faworycy i opozycjoniści. Król i elity polityczne Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków

termin „sługa” będzie ogólnie oznaczać osobę pozostającą na utrzymaniu patrona i wykonującą odpowiedzialne zadania gospodarcze i polityczne.

Postanowiłem przyrzeć się osobie Mikołaja Kroguleckiego, pieczętującego się herbem Junosza⁵. Najpewniej od połowy lat siedemdziesiątych XVII w. aż do czasu swojej śmierci w 1707 r. pełnił on służbę na dworze królowej Marii Kazimiery d’Arquien Sobieskiej, jako administrator jej dóbr oraz zarządca rezydencji królowej⁶. Sytuacja ta zmieniła się po wyjeździe królowej do Rzymu w 1698 r. Wówczas część dworzan M.K. d’Arquien Sobieskiej, poza Mikołajem Kroguleckim m.in. Jan Antoni Lamprecht, Jan Hiż (Hiche) oraz Andrzej Dumont, pozostała w kraju⁷. Znaleźli się oni pod rozkazami wojewodziny bełskiej (od 1706 r. hetmanowej wielkiej ko-

2006, s. 101–119; K. Żojdź, *Jan Mierzeński. Klient i rezydent Bogusława Radziwiłła w latach 1656–1665*, Oświęcim 2012; M. Nagielski, *Tadeusz Daniel Boubonombek Pers w służbie króla i Rzeczypospolitej*, w: *Afryka, Orient, Polska. Prace ofiarowane profesorowi Andrzejowi Dziubińskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. S. Kuczyński, M. Tymowski, Warszawa 2007, s. 199–216; idem, *Pierre de Bryon – pułkownik gwardii dragońskiej Jana Kazimierza Wazy. Przyczynek do karier Francuzów w służbie króla i Rzeczypospolitej*, w: *Primum vivere deinde philosophari. O ludziach czynu w dziejach Europy środkowej i wschodniej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Rzońcy z okazji siedemdziesiątych urodzin*, red. M. Białokur, A. Szczepaniak, Opole–Toruń 2008, s. 105–120; K. Syta, *Działalność Jana Bromirskiego komisarza w dobrach ruskich kasztelana krakowskiego Jana Klemensa Branickiego w latach 1752–1770*, „*Studia z Zakresu Nauk Prawnoustrojowych*” 2018, 8, 1, s. 341–370; idem, *O dolach i niedolach Stanisława Goczałkowskiego, oficjalisty i klienta hetmana Jana Klemensa Branickiego w latach 1760–1767*, „*Miscellanea Historico-Archivistica*” 2016, 23, s. 225–253.

⁵ Pewne uwagi na jego temat Autor tej pracy prezntował już, vide: *Zarządcy, służy i korespondenci. Mikołaj Krogulecki i Jan Antoni Lamprecht w kręgu patronatu Marii Kazimiery Sobieskiej i Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej w latach 1698–1714*, w: *W kręgu*, s. 155–177.

⁶ Na postać Mikołaja Kroguleckiego w kręgu dworu królowej Marii Kazimiery uwagę zwróciła Bożena Popiołek, vide: *Na dworze Marii Kazimiery*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*” 1992, 102, s. 83–88. Na temat relacji łączących sługę z kobietami-patronkami warto odnotować niektóre prace, vide: K. Maliszewski, *Relacje pocztmistrza toruńskiego Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego z „królową bez korony i pierwszą damą Rzeczypospolitej” Elżbietą Sieniawską w latach 1716–1728*, w: *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010, s. 121–127; B. Popiołek, *Gdańskie kontakty Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, hetmanowej w. kor.*, „*Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne*” 1993, 16, 158, s. 203–220; eadem, *Dobrodziejki i klienci. O patronacie kobiecym w XVIII w.*, w: *Patron*, s. 385–395.

⁷ Poza wspomnianymi, zarządem dobrami królowej zajmowali się: Andrzej i Fabian Andruszowscy, Anna Bełchacka, Andrzej i Stefan Bieleccy, Mateusz Graczyński, Józef F. Kopiński, N.N. Larosse, N.N. Laforet, Jan Łaganowski, Klemens Michałowski, Jerzy Ozimkowicz, Jan Ratyński, Sebastian Roplewski, Jan Rzodkiewicz, Kazimierz Stanowski, Mikołaj Tyczyna, Kazimierz Wiśniowski, Maciej Wygrożowski oraz Jan i Teresa Zasięccy. Ich dane personalne znane są na podstawie dokumentów administracyjno-finansowych dóbr jarosławskich, wysockich i tarnopolskich (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie [dalej: BCz], sygn. 9771, 9804, 9805).

ronnej, a od 1710 r. kasztelanowej krakowskiej) Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej⁸. Z tą ważną zamianą łączy się niebanalny fakt: mianowicie dawni słudzy królowej byli wykorzystywani przez magnatkę do wypełniania zadań związanych z jej sprawami i majątkami. Zasadnym stają się pytania o zakres obowiązków Kroguleckiego, sposób ich wypełniania oraz ocenę pracy, wreszcie formy nagradzania i awansu. Najważniejsze jest jednak rozstrzygnięcie wątpliwości, komu lojalny pozostawał Krogulecki – królowej czy wojewodzinie? Niemal jednoznaczne stwierdzenie wydaje się trudne, również z uwagi na fakt, że Krogulecki musiał względem swoich mocodawczyń reprezentować interesy warstw poddańczych, których dobytek niszczone był przez działania wojsk rosyjskich i szwedzkich, klęski żywiołowe oraz epidemie chorób. Odpowiedź na to pytanie i ustalenie stopnia zależności Kroguleckiego od jego mocodawczyń, jest kluczowym celem tej pracy.

Rodzina Kroguleckich – zdaniem Kaspra Niesieckiego – wywodziła się z powiatu radomskiego, województwa sandomierskiego⁹. Ich gniazdem rodowym była Krogulcza (dokładnie rzecz ujmując Krogulcza Kocielkowa, obecnie Krogulcza Mokra). Wieś tę na początku XVI w. posiadał Andrzej z Krogulczy Krogulecki. W drugiej połowie XVI w. była ona

⁸ Przypomnijmy, że po wyjeździe królowej w 1698 r. do Rzymu, Sieniawska zajęła się uporządkowaniem spraw związanych z administracją dóbr jarosławskich, kałuskich, oleskich, stryjskich i tarnopolskich, stanowiących wdowią oprawę królowej Marii Kazimiery. Równoległe pertraktowała z Augustem II w sprawie zaległej oprawy małżeńskiej, tzw. *donum nuptiale*, Marii Kazimiery, ulokowanej na żupach wielickich i bocheńskich, lecz jej działania nie przyniosły sukcesu. Ponadto Sieniawska nadzorowała zarządców dóbr, kontrolowała arendarzy, pilnowała terminowości wpłat dzierżawnych, chroniła królewskie majątki przed napadami wojsk koronnych i obcych, rozliczała dłużników, w końcu pilnowała i zabezpieczała korespondencję oraz przesyłki Marii Kazimiery wysyłane do Rzymu. Szerzej, vide: A. Link-Lenczowski, *Sieniawscy i Sobiescy po śmierci Jana III*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1984, 56, 726, s. 245–256; K. Kossarzecki, *Podziały dóbr Sobieskich w latach 1698–1699*, „Studia Wilanowskie” 2004, 15, s. 7–25; M. Ujma, *Latyfundium Jana Sobieskiego 1629–1696*, Opole 2005, s. 55; T. Szulc, *Status materialny Marii Kazimiery Sobieskiej po jej koronacji*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, 91, 1, s. 182–190; R. Nestorow, *Pro domo et nomine suo. Fundacje i inicjatywy artystyczne Adama Mikołaja i Elżbiety Sieniawskich*, Warszawa 2016, s. 52–55; B. Popiołek, *Królowa bez korony: studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669–1729*, Kraków 1996, s. 31–37, 40–42; eadem, *Zamiana ról. Królowa Maria Kazimiera d’Arquien Sobieska i Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska, kasztelanowa krakowska*, w: *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tyszka, Warszawa 2017, s. 167–177.

⁹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 5, Lipsk 1840, s. 384.

własnością Stanisława i Tomasza Kroguleckich. Znaczniejszym przedstawicielem rodziny był m.in. Jakub Krogulecki, podstarości grodzki radomski (1522–1525)¹⁰. Genealogii Kroguleckich herbu Junosza poświęcił więcej miejsca Adam Boniecki. Autor opracowania osiadłość rodu lokował w powiecie radomskim a dokładnie w częściach dóbr Kowale, Parzno, Sycyna, Ociesce, Długie i Kończyce. Z czasem kolejni przedstawiciele rodu zdobywali dobra w ziemi lwowskiej (Rzemieniewo), lecz ani ich majątku ani urzędów czy mariaży nie można zaliczyć do wysokich. Przez cały czas od XVI do XVIII w. należeli oni do szlachty średniozamożnej, choć wyrobionej i udzielającej się politycznie¹¹. Warto odnotować, że w 1607 r. rozegrała się burzliwa sprawa dotycząca zabójstwa Wojciecha Kroguleckiego, zwabionego przez Jerzego Rosińskiego i jego synów do Teleśnicy Oszwarowej, i tam zamordowanego. Sporom w rodzinie Kroguleckich nie było końca. W 1628 r. wdowa po Wojciechu – Zuzanna weszła w konflikt sądowy ze swoim synem Stanisławem Kroguleckim i synową Jadwigą z Łysakowskich o prawa do wsi Daszawa. W napady i rabunki, jakie towarzyszyły kłótniom, zaangażowani zostali po obu stronach opłaceni lisowczycy, Tatarzy i inni szlacheccy najemnicy. Spór zakończył się wyrokiem skazującym Zuzannę na rok i sześć niedziel więzy w zamku sanockim¹².

Względem osoby Mikołaja, wiemy na pewno, że jego teściową była nieznaną z imienia pani Pleszewska¹³, matka Aleksandra, pozostającego także na służbie królowej Marii Kazimiery¹⁴. Ze związku Kroguleckich przyszła na świat jedyna córka – Marianna, która później poślubiła chorążego urzędowskiego Stanisława Trzcinańskiego¹⁵. Pan Krogulecki nie należał jednak do wiernych mężów, skoro informator radziwiłłowski Jerzy Koziński donosił o jego romansie z panią Kobylnicką: „Pani Kobylnicka gzić się poczyna. Jeszcze też dostatecznie niestarszą zostaje i chce za Kobylę nabyć Krogulca, jako tam fama woła”¹⁶. Z tego powodu pomiędzy

¹⁰ J. Pielas, *Drobna własność szlachecka w rejonie Szydłowca w XVI–XVII wieku*, w: *Z dziejów powiatu szydłowieckiego*, red. M. Przeniosło, Szydłowiec 2009, s. 61–84.

¹¹ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 12, Warszawa 1908, s. 290–291.

¹² W. Łoziński, *Prawem i lewem na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, oprac. J. Tazbir, Warszawa 2005, s. 198–199.

¹³ K. Sarnecki, *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*, t. 1, *Diariusz 1691–1695*, wyd. J. Woliński, Wrocław 2005, s. 234.

¹⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów [dalej: AGAD, AR], dz. III, sygn. 33, s. 3–4, Maria Kazimiera d’Arquien Sobieska do Aleksandra Pleszewskiego, Rzym, 7 IV 1714.

¹⁵ K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 9, Lipsk 1842, s. 129–130.

¹⁶ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7626, s. 60, Jerzy Koziński do Karola Stanisława Radziwiłła, Warszawa, 9 VI 1694; conf. *ibidem*, s. 64, J. Koziński do Karola Stanisława Radziwiłła,

małżeństwem miało dojść do zwady zakończonej pobiciem pani Kroguleckiej i wyjazdem Mikołaja na Ruś¹⁷. Mikołaj miał też brata Jana Kroguleckiego, o którym dowiadujemy się w związku ze sporem w latach 1712–1713 o folwarki Czestyłów i Płotycze w kluczu tarnopolskim, które tenże Krogulecki odziedziczył po swoim śp. bracie. Nieporozumienie dotyczyło tego, czy oba folwarki zostały objęte przez Mikołaja i jego spadkobierców zgodnie z prawem, czy też powinny pozostać przy królewiczu Aleksandrze Sobieskim. Do sprawy tej powrócimy w dalszej części tekstu. Nie ulega jednak wątpliwości, że Jan Krogulecki pełnił ważną rolę polityczną na usługach podkanclerzego wielkiego litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła podczas obrad sejmiku deputackiego ziemi halickiej¹⁸.

Już na podstawie tych skrótowych danych wskazać można pierwszy czynnik awansu, jakim były koligacje rodzinne i protekcja ze strony powinowatego Mikołaja z rodziny Pleszewskich¹⁹. Na dworze Jana Sobieskiego Krogulecki przebywał od 1666 r., z którego to czasu pochodzi pierwsza na jego temat informacja. Śmiało założyć możemy, że w otoczeniu wówczas marszałka wielkiego i hetmana polnego koronnego przebywał o wiele wcześniej. Kroguleckiego, w okresie aż do 1676 r., widzimy głównie jako kuriera przewożącego listy pomiędzy J. Sobieskim a jego ukochaną żoną²⁰. Oznaczałoby to, że Sobieski darzył go musiał zaufaniem i uważał za lojalnego człowieka. Dowodem tego było wynagradzanie Kroguleckiego licznymi podarkami w postaci sum pieniężnych i materiałów na nowe

Warszawa, 26 VI 1694.

¹⁷ Mikołaj z powodu pobicia żony spotkał się z przyganą ze strony swojego powinowatego Aleksandra Pleszewskiego oraz z napomnieniem ze strony biskupa płockiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, vide: *ibidem*, s. 77, J. Koziński do K. S. Radziwiłła, Warszawa, 28 XI 1694.

¹⁸ Na to wskazuje jego korespondencja z 1706 r., vide: AGAD, AR, dz. V, sygn. 7779, s. 1–2, Jan Krogulecki do K.S. Radziwiłła, Zagórz, 12 XI 1706. Mikołaj i Jan Kroguleccy, jako reprezentaci ziemi halickiej, w 1697 r. podpisali *suffragia* za elekcją Augusta II. Pozwala to szerzej spojrzeć na związki osiedleńcze i polityczne braci z tą częścią Rusi Czerwonej. Conf. *Elektorów poczet którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III. roku 1674, Augusta II. roku 1697, i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich, it.d.*, wyd. K. Jabłoński, Lwów 1845, s. 175.

¹⁹ O znaczeniu pokrewieństwa w relacjach patronacko-klientalnych, vide: U. Augustyniak, *Znaczenie pokrewieństwa w układach nieformalnych w Rzeczypospolitej w 1 poł. XVII w. na przykładzie klienteli Radziwiłłów*, w: *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. S. Bylina et al., Warszawa 1997, s. 201–211.

²⁰ *Jan Sobieski do M.K. d'Arquien Sobieskiej, w Rawie, 11 IV [1666], w niedzielę*, w: J. Sobieski, *Listy do Marysienki*, wyd. L. Kukulski, Warszawa 1962, s. 104; *Jan Sobieski do M.K. d'Arquien Sobieskiej, au camp de Tarnopol, 22 VII [1667]*, w: *ibidem*, s. 198; *Jan Sobieski do M.K. d'Arquien Sobieskiej, à Varsovie, 15 V [1671]*, w: *ibidem*, s. 377; *Jan Sobieski do M.K. d'Arquien Sobieskiej, w obozie pod Żurawnem, 27 IX [1676]*, w: *ibidem*, s. 469.

ubiory²¹. W nowej roli obserwujemy M. Kroguleckiego w 1672 r., kiedy przebywał w obozie pospolitego ruszenia wojsk koronnych pod Hrubieszowem jako porucznik powiatowej chorągwi podczaszego sieradzkiego Andrzeja Modrzewskiego. Z faktem tym związany był pojedynek Kroguleckiego z Nikodemem Żaboklickim, którego postrzelił, za co następnie został skazany na więzienie²². Trudno jednak tłumaczyć powody tej waśni i pojedynku. Zbigniew Hundert wskazuje na różnice w poglądach politycznych, ale przecież w grę wchodzić mogły powody natury osobistej lub zwada wywołana pijaństwem, która z utarczek słownych przekształciła się w walkę. Niezależnie od tego, pobyt Kroguleckiego w więzieniu nie mógł trwać długo, skoro w listopadzie 1672 r. otrzymał od J. Sobieskiego za zasługi 1 i 1/4 łanu ziemi we wsi Kopanki oraz potwierdzenie uprzednio nadanych gruntów zwanych Gašiorowszczyzną w starostwie kałuskim²³. Zauważyć wypada, że wojsko stanowiło kolejny szczebel kariery Mikołaja Kroguleckiego.

Nie wiadomo, w jakich okolicznościach Krogulecki znalazł się na rozkazach królowej M.K. d'Arquien Sobieskiej. Faktem jednak pozostaje, że zbliżenie Mikołaja do jej dworu nastąpiło już w roku koronacji małżeństwa Sobieskich. W trakcie kampanii żórawińskiej jesienią 1676 r. pojawił się on w obozie podkanclerzego i hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła z wieściami od króla o zawartym traktacie rozejmowym, ekspedując umyślnego z wieściami do królowej²⁴. Od ok. 1677 r. Krogulecki znajdował się na wyłącznych rozkazach królowej M.K. d'Arquien Sobieskiej. Obowiązki Kroguleckiego od tego czasu aż do wyjazdu królowej z Rzeczypospolitej w październiku 1698 r. podzielić można na zarząd dobrami ziemskimi i rezydencjami, instruowanie urzędników administracyjno-gospodarczych niższych szczebli działających w terenie oraz sprawowanie pieczy nad handlem towarami pochodzącymi z dóbr królowej.

²¹ Jan Sobieski do M.K. d'Arquien Sobieskiej, we Lwowie, w pustelnicy ks. Żółkiewskiego, w: *ibidem*, s. 168; Jan Sobieski do M.K. d'Arquien Sobieskiej, à Léopol, 6 III [1671], w: *ibidem*, s. 367.

²² Awizy z obozu królewskiego pod Regowem (27 września – 1 października 1672 r.), wyd. L.A. Wierzbicki, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2012, 1, s. 291. Conf. Z. Hundert, *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1672*, wyd. 2, Oświęcim 2019, s. 358; Z. Hundert, J.J. Sowa, *Od towarzysza do wojewody podolskiego. Przebieg służby wojskowej Nikodema Żaboklickiego w latach 1656–1706*, „Res Historica” 2016, 42, s. 140.

²³ A. Boniecki, *op. cit.*, s. 290; M. Ujma, *Latyfundium*, s. 112.

²⁴ Likwidacja Księcia JMści pana podkanclerzego i hetmana polnego WKsL o ekspensa pode Lwowem kampaniej przeszej w roku 1676, w: K. Bobiatyński, *Rachunki wojskowe hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2019, 48, 1, s. 58.

Działaniami podjętymi w ramach szeroko pojętych spraw administracyjnych były zlecenia odbudowy domów miejskich w Żółkwi, które spłonęły w listopadzie 1676 r., oraz obsianie pól²⁵. Zapobiegliwość i punktualność Kroguleckiego objawiały się w oddawaniu dochodów ze starostwa kałuskiego²⁶ i przypominaniu królowej o konieczności przedłużenia arendy starostwa krzeczowskiego, dóbr jarosławskich czy kałuskich a także zapłacie kwarty oraz hiberny dla wojska²⁷. Krogulecki sporządzał dokładne rejestry przychodów i odsyłał je swojej mocodawczyni²⁸ oraz nadzorował całokształt gospodarki poszczególnych dóbr m.in. w Żółkwi, Jaworowie, czy w Kurowie. W przypadku ostatniej wymienionej majątności Krogulecki zawarł kontrakty na budowę młyna, odbierał kwity, ścigał dłużni i rozdzielił dochody na fundację szpitala parafialnego²⁹. Dbając o wygody królewskie w rezydencjach, Krogulecki nadzorował prace budowlane wokół rozbudowy pałacu Sobieskich w Żółkwi³⁰ i wytyczenia ogrodu w Jaworowie³¹, administrował kamienicą Sobieskich we Lwowie³², zamawiał szkła do okien w kamienicy królowej w Jarosławiu oraz szklaną zastawę stołową do pałacu w Wysocku³³. Innym razem z troski o skarbiec M.K. d'Arquien Sobieskiej zdeponowany także w Wysocku, Krogulecki przeprowadził w nim rewizję i nakazał oddanie sobie kluczy³⁴. Znając plany wyjazdu królowej M. Krogulecki już w październiku 1696 r. przysposabiał sprzęty do wywozu oraz czynił wstępne zaopatrzenie żywnościowe³⁵.

²⁵ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 1–2, Mikołaj Krogulecki do Andrzeja Wardeńskiego, Żółkiew, 20 XI 1676.

²⁶ *Ibidem*, s. 13–15, M. Krogulecki do Andrzeja Wardeńskiego, Grodno, 11 II 1679.

²⁷ *Ibidem*, s. 44–46, M. Krogulecki do Stanisława Cieszkowskiego, Żółkiew, 9 XII 1693; s. 10–12, M. Krogulecki do podsędką lwowskiego, Grodno, 27 I 1679; s. 83–86, M. Krogulecki do Andrzeja Wolskiego, Warszawa, 30 I 1698; Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі, Мінск [dalej: НГАБ], фонд [dalej: f.] 695, вопіс [dalej: vop.] 1, справа [dalej: spr.] 228, k. 3r–4v, M. Krogulecki do Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej, Niżankowice, 27 IV 1695.

²⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 6–8, M. Krogulecki do A. Wardeńskiego, Grodno, 28 XI 1679.

²⁹ НГАБ, f. 694, vop. 1, spr. 7, k. 21r, M. Krogulecki do pisarza prowentowego kurowskiego, Grodno, 26 I 1693; f. 695, vop. 1, spr. 57, k. 34r–36v, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Kurów, 18 XII 1694; k. 18r–19r, Kwity zdane Mikołajowi Kroguleckiemu przez Stanisława Pałęgę i Andrzeja Choynowskiego.

³⁰ AGAD, AR, dz. V, sygn. 1382/II, s. 27, Samuel Brochocki do Andrzeja Wolskiego, z Warszawy, 7 III 1689.

³¹ *Jan III Sobieski do M.K. d'Arquien Sobieskiej, pod Żuraunem, 16 X [1676]*, w: J. Sobieski, *Listy*, s. 476.

³² AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 13, M. Krogulecki do A. Wardeńskiego, Grodno, 11 II 1679.

³³ *Ibidem*, s. 4–5, M. Krogulecki do A. Wardeńskiego, Gdańsk, 8 X 1678.

³⁴ *Ibidem*, s. 42, M. Krogulecki do Andrzeja Wolskiego, Wysock, 7 III 1693.

³⁵ *Ibidem*, s. 60–61, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Warszawa, 20 X 1696.

Przez ręce Kroguleckiego niemal bezustannie przepływały pieniądze z wybranych prowentów³⁶, jak i dochody pochodzące ze sprzedaży zboża z Jarosławia, soli kałuskiej, wełny oraz bydła³⁷. Sługa królowej zlecał niższemu personelowi odesłanie towarów z Pomorzana do komór celnych w Brześciu, Zamościu lub Mławie i dalej do Gdańska. Zadanie to wymagało koordynacji i pogodzenia interesów zwaśnionych sprzedawców. W marcu 1679 r. Krogulecki interweniował w sporze królowej ze Szkotami w Jarosławiu oraz z Żydami w Brześciu Litewskim³⁸. Krogulecki przejawiał w dziedzinie handlu wiele zdrowego rozsądku. W sierpniu 1690 r. apelował do Andrzeja Wardęńskiego, by zatrzymał spław beczek z solą kałuską, ponieważ jej cena była wówczas zbyt niska³⁹. Widać zatem, że działał na korzyść swojej pani, by nie uszczuplić jej dochodów⁴⁰.

Całokształt spraw związanych z zakupami i utrzymaniem dworu tworzył resztę obowiązków, z którymi musiał mierzyć się Krogulecki. Jako sprawny organizator Mikołaj wyznaczał nowych urzędników m.in. mianował w kwietniu 1695 r. dotychczasowego pisarza prowentowego jarosławskiego na podstarościego kurowskiego⁴¹. Inną formą było polecenie i prezentowanie parze królewskiej nowych sług m.in. ogrodnika wilanowskiego w kwietniu 1688 r.⁴² Warto dodać, że zlecenie konkretnych zadań niższemu personelowi oraz urzędnikom terenowym (administratorom, ekonomom, pisarzom), m.in. Andrzejowi Wolskiemu, A. Wardęnskiemu, Samuelowi Brochockiemu, czy Stanisławowi Cieszkowskiemu, nie było jedyną z form zarządzania rozgałęzionym personelem dworskim. Krogulecki sam wiele razy zamawiał barwę, magierki i guzy do szat służących.

³⁶ НГАБ, ф. 695, воп. 1, spr. 85, k. 54r–v, M. Krogulecki do M. K. d'Arquien Sobieskiej, Wysocko, 4 I 1695; spr. 228, k. 5r–6v, M. Krogulecki do M. K. d'Arquien Sobieskiej, Kurów, 9 X 1695.

³⁷ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 6–8, M. Krogulecki do A. Wardęńskiego, Grodno, 28 XI 1678; s. 20–21, M. Krogulecki do A. Wardęńskiego, Jaworów, 9 X 1681; s. 13–15, M. Krogulecki do A. Wardęńskiego, Grodno, 11 II 1679; s. 29–30, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Warszawa, 19 VII 1690; s. 36–37, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Wysocko, 5 I 1692; s. 47–48, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Jarosław, 3 III 1695; s. 47–48, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Jarosław, 30 III 1695; s. 53, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Warszawa, 17 IV 1696. Szerzej o działalności gospodarczej prowadzonej przez królową Marię Kazimiერę d'Arquien Sobieską, vide: M. Komarzyński, *Jan III Sobieski a Baltyk*, Gdańsk 1983, s. 119–156.

³⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 16–19, M. Krogulecki do A. Wardęńskiego, Grodno, 6 III 1679.

³⁹ *Ibidem*, s. 32–33, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Warszawa, 2 VIII 1690.

⁴⁰ Krogulecki osobno raportował m.in. o sprzedaży pszenicy za 25 talarów i wyprawieniu skut królowej do Dunkierki, vide: НГАБ, ф. 695, воп. 1, spr. 228, k. 1r–2r, M. Krogulecki do M. K. d'Arquien Sobieskiej, Gdańsk, 20 X [1694].

⁴¹ *Ibidem*, k. 3r–4v, M. Krogulecki do M. K. d'Arquien Sobieskiej, Niżankowice, 27 IV 1695.

⁴² AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 26, M. Krogulecki do Samuela Brochockiego, Warszawa, 15 IV 1688.

Poza tym nakazywał wypłaty za wykonane usługi⁴³, zawierał kontrakty z krawcami i organizował warsztaty ich pracy w Jarosławiu⁴⁴, a także ze ślusarzami na wykonanie pracy przy rezydencji marywilskiej⁴⁵ oraz z dowódcą piechoty węgierskiej na patrolowanie rezydencji królowej⁴⁶.

Pomimo tak wielu różnorodnych zadań Krogulecki był w tym okresie baczny obserwatorem życia politycznego. Swoją rolę M. Krogulecki definiował w następujący sposób: „[...] tu u dworu *absolute* nic się nie działo, bo ja nie darmo rezyduje, gdy-li co miało być *vocavit* wcześniej bym przestrzegł. Chyba to zausznika nie alias trzęśliflakowie, którzy mnie tu sprawili i pomagają *infelicitatibus*, [bo – J.P.] donosiłem przed królową jejmścią, że wmsć pan odebrał był więcej pieniędzy”⁴⁷. Krogulecki uznawał się zatem za doradcę królowej, obeznanego w różnych układach panujących pomiędzy dworzanami i w charakterze „advokata” używał suplikantom swojej pomocy. Relacjami i przemyśleniami z wizyt obcych dyplomatów oraz przebiegu obrad sejmowych, Mikołaj dzielił się wyłącznie z innymi dworzanami⁴⁸. Dla przykładu, po audiencji posła moskiewskiego na sejmie grodzieńskim w 1679 r., Krogulecki wyraził nadzieję na sformowanie szerokiego sojuszu z udziałem cesarza, króla francuskiego, Republiki Zjednoczonych Prowincji i Hiszpanii, czego efektem miał być: „generalny pokój w chrześcijaństwie”⁴⁹, choć postanowienia względem spraw wewnętrznych mocno go niepokoiły, bowiem: „[...] Sejm tutejszy coraz się bardziej od dobrego oddala, gdyż co dzień się krzyczy i co dzień w dal-

⁴³ AGAD, Archiwum Potockich z Radzyna, sygn. 282, s. 79, M. Krogulecki do Adama Kotowskiego, Wilanów, 20 V 1677.

⁴⁴ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 75–77, M. Krogulecki do S. Brochockiego, Warszawa, 18 I 1698; Zbiory Aleksandra Czołowskiego, sygn. 423, s. 171, M. Krogulecki do Michała Kłopotowskiego, brak miejsca i daty; BCz, sygn. 9502, knlb., kwity z wydatków Mikołaja Kroguleckiego: Na barwę dla służby za 5 000 złp, Warszawa, 18 I 1698, Na aksamit dla służby za 126 tynów, Jarosław, 16 X 1698, Na czarny atlas dla służby 237 złotych, Wysock, 20 X 1698, Opłacenie masztalerzy wysockich, Wysock, 14 X 1698.

⁴⁵ Otton Fryderyk Falkierzamb do M.K. d’Arquien Sobieskiej, [Warszawa] [brak i miesiąc nienznane 1693], w: J. Pietrzak, *Jak Marywil budowano. Powstanie warszawskiego kompleksu rezydencjonalno-handlowego w świetle korespondencji Ottona Fryderyka Falkierzamba z Marią Kazimiłą Sobieską z 1694 roku*, „Almanach Warszawy” 2017, 11, s. 68–69.

⁴⁶ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 87, M. Krogulecki do pisarza prowentowego jarosławskiego, Warszawa, 18 II 1696.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 83, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Warszawa, 30 I 1698.

⁴⁸ O sługach jako informatorach i osobach wspierających działania polityczne patrona, vide: H. Wisner, *Kilka uwag o stronictwie wojewody wileńskiego Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, „Zapiski Historyczne” 1997, 62, 2, s. 29–45; K. Gajdka, *Stanisławowie Kurosz i Buczyński jako czołowi informatorzy księcia Krzysztofa II Radziwiłła*, w: *Komunikacja i komunikowanie w dawnej Polsce*, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2008, s. 295–308.

⁴⁹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 16–17, M. Krogulecki do podstolego buskiego, Grodno, 6 III 1679.

szą idzie prolongatę. Już mu nieraz zerwaniem grożą, jakoż po kilka razy *protestationes* wychodzą”⁵⁰. Innym razem informował swojego powinowatego A. Pleszewskiego o spotkaniu i wymianie korespondencji z rezydentem weneckim Girolamo Albertim, który troszczył się o stan majątków królowej po jej wyjeździe do Italii⁵¹.

W czasie służby na dworze Sobieskich Krogulecki zdołał wyraźnie awansować. Zapewniało mu to wysoką pozycję na dworze królowej, o czym świadczy scena powitania francuskiego księdza, kryjącego się pod monogramem F.D.S., który w 1688 r. pojawił się w otoczeniu królewskim w Warszawie. Krogulecki, jak wynika z relacji, znał wcześniej duchownego, co pozwoliło mu na serdeczne powitanie gościa oraz zaanonsowanie go królowej: „[...] Zbliżywszy się do mnie a powitawszy, dał koniowi ostrogę i pobiegł uwiadomić swą panią o moim przybyciu; poczem znowu wrócił i z rozkazu królowej wskazał mi kwatere, gdzieśmy wieczerzali razem. Po francusku źle się wyrażał, lecz sztukował łaciną”⁵². Dzień później Krogulecki, pomimo okrutnej burzy, odwiózł księdza do Wilanowa, gdzie nastąpiła oficjalna prezentacja duchownego. M. Krogulecki wypełniał swoją służbę nienagannie, a ponadto wiązała go z rodziną królewską więź oparta o zaufanie. Tuż po śmierci Jana III, na przestrzeni czerwca do sierpnia 1696 r., M. Krogulecki zajmował się transportem zwłok króla z Wilanowa do Warszawy, organizacją balsmowania ciała monarchy, finansowaniem nabożeństw i mszy św. za duszę króla oraz rozdawnictwa jałmużny ubogim na polecenie królowej⁵³. Krogulecki zdecydował się pozostać w kraju i służyć królowej na miejscu. Być może powodem pozostania, poza względami czysto praktycznymi i możliwościami awansowo-finansowymi, była niechęć do obco-krajowców. O tym uprzedzeniu ze strony Kroguleckiego dowiadujemy się z listu Jana Kosmowskiego do królewicza Aleksandra Sobieskiego, w którym stolnik żydaczowski skrytykował tzw. włoską manierę, oznaczającą dumę, wyniosłość i skłonność do fałszu, która rzekomo cechowała mieszkańców Italii⁵⁴.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, s. 93, M. Krogulecki do A. Pleszewskiego, Tarnogród, 15 VIII 1699.

⁵² F.D.S., *Dwór Jana III. w 1688 i 1689 roku*, wyd. L. Siemieński, „Czas. Dodatek miesięczny” 1859, 4, 13, s. 447.

⁵³ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 55, M. Krogulecki do Stanisława Jana Jabłonowskiego, Warszawa, 6 VII 1696; BCz, sygn. 221, s. 67–68, M. Krogulecki do Wyganowskiego, spod Sieniawy, 17 VIII 1696.

⁵⁴ Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. 76, k. 251r–v, Jan Kosmowski do Aleksandra Sobieskiego, Bolonia, 24 II 1699, J. Kosmowski do A. Sobieskiego, Bolonia, 24 II 1699.

Podsumowując przebieg jego kariery do czasu wyjazdu królowej do Italii, należy wspomnieć, że, poza pełnieniem dworskiego urzędu koniuszego królowej oraz generalnego administratora dóbr tarnopolskich, kałuskich i jarosławskich, w 1688 r. Krogulecki otrzymał ziemski urząd podstolego mielnickiego⁵⁵, a w 1697 r. awansował na stolnikostwo żydaczowskie⁵⁶. Pozycja ta plasowała go dość wysoko w aparacie administracyjno-gospodarczym zarządu dóbr królowej. Widać jednak, że sprawowane funkcje były dla Kroguleckiego nie tyle odskocznią do dalszej kariery, ile źródłem jego utrzymania. Awansem było po prostu osiągnięcie wyższej funkcji w latyfundium. Model takiego postępowania widać także na przykładach innych oficjalistów z kręgu dworu Sobieskich⁵⁷. Stwierdzenie to jest kluczowe jeśli rozważyć przemiany, jakie dokonały się po wyjeździe królowej, i powierzenie całokształtu spraw zarządzania dobrami E. z Lubomirskich Sieniawskiej. Powstaje pytanie, komu w tym układzie miał być posłuszny Krogulecki – królowej, czy wojewodzinie bełskiej? Odpowiedź na to pytanie nie jest łatwa i skłania do głębszego zastanowienia się.

Rozpatrując postawiony we wstępie problem należałoby krótko zarysować obowiązki M. Kroguleckiego i określić zakres jego powinności oraz kontaktów z królową M.K. d'Arquien Sobieską oraz Sieniawską po 1698 r. Do podstawowych czynności stolnika żydaczowskiego należał zarząd dobrami ziemskimi, co wymuszało na nim częste przemieszczanie się pomiędzy Jarosławem, Kałuszem i Tarnopolem dla rozrachunku z dzierżawcami oraz, jak w przypadku Kałusza, regulacji rachunków królowej ze sprzedaży soli kałuskiej z żydowskimi faktorami Lejbuszem i Ickiem⁵⁸. Zaznaczmy jednak, że Krogulecki nie postanowił nic samodzielnie, bez wyraźnej zgody królowej: „[...] do woli wkmści i uczynności skutecznej sposobieć się usiłować będę i należycie oddać dobrą w po-

⁵⁵ *Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, wyd. E. Dubas-Urwanowicz et al., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1994, s. 117, poz. 967.

⁵⁶ *Urzednicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemia halicka, lwowska, przemyska i sanocka)*. Spisy, wyd. K. Przyboś, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1987, s. 187, poz. 1540.

⁵⁷ M. Ujma, *Między Janem III a jego potomkami. Klienci rodziny Sobieskich*, w: *Patron*, s. 122.

⁵⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 122, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Wielki, 20 III 1704; s. 127–128, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Kałusz, 20 VIII [brak roku]; s. 148–151, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Lublin, 6 VII [1705].

sesję⁵⁹ i obiecywał za tym rozliczać poddanych z użytkowania dóbr. Świadczy to nie o braku inicjatywy stolnika żydaczowskiego, ale obawie o przekroczenie uprawnień. Ton listów Kroguleckiego wskazuje na podporządkowanie się woli mocodawczyni, daleko posuniętą ostrożność oraz na satysfakcję z aprobowania rozwiązań podsuniętych królowej w formie rady: „[...] stąd za osobliwą odbieram kontentacją, że wkmśc pani miłościwa, z tą łaską się swoją pańską odzywa i dobra jarosławskie w arendarzy oddanie raczysz posesją”⁶⁰. Zwracał przy tym uwagę królowej na zalety oddawania dóbr warendę m.in. starostwa kałuskiego w 1701 r. i zalecał ze swej strony wiarygodnych potencjalnych dzierżawców⁶¹. Krogulecki próbował zapobiec sytuacji, w której nie mógłby wybrać pieniędzy, w następstwie niegospodarności i niewypłacalności arendarza: „[starostwa kałuskiego – J.P.] nie mogłem wybrać, wymawiając się, nie dla jakich przeszkód i wakancji żup a samej rzeczy dlatego, że pieniędzmi kałuskimi, jakom przed tym namienił, swemu posesorowi przez niego, dosyć drogo się skaptował. Snadnie tego dowód, że starosta chełmski [tj. Stanisław Mateusz Rzewuski – J.P.] bez kapitału starostwo kałuskie objąwszy, nie mógł zarząd tego starostwa udźwignąć”⁶². Wszystkie podobne sprawy udawało się Kroguleckiemu załatwiać polubownie, a jeśli to nie przynosiło skutków, znajdowały one finał w Trybunale Koronnym, jak sprawa majątku kurowskiego w 1706 r.⁶³

Roli Kroguleckiego nie można jednak ograniczać do zarządu dobrami ziemskimi. Dodać do tego należy także opiekę nad rezydencjami królowej, które po jej wyjeździe popadły w ruinę. Pokazuje to przykład Wysocka zniszczonego przez wojska rosyjskie w 1700 r. Krogulecki nakazywał zabezpieczyć teren pałacu i zebrać cegły z naruszonej konstrukcji. Obraz tego, niegdyś wspaniałego, miejsca w początkach XVIII w. naznaczony był mizerią: „W pałacu wysockim osobliwie w pokojach wkmści widzimy znaczną szkodę, kiedy się ściany popsowały. Dla sklepów na dole fundo mających, kazałem cegiełki odbierać, w skrzynie pod regestrem składać,

⁵⁹ BCz, sygn. 5863, s. 248–249 (list 20051), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, brak miejsca i daty.

⁶⁰ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 115–116, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, brak miejsca i daty.

⁶¹ BCz, sygn. 5863, s. 269–271 (list nr 20064), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Wielkie pod Kurowem, 29 IX 1701.

⁶² *Ibidem*, s. 330–331 (list nr 20067), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Moszczana, 6 IX 1702.

⁶³ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 137–139, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lublin, 30 V 1706; s. 143–147, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lublin, 19 VI 1706.

jako przedtem ze Gdańska przywiezione i ułożone były. Od dziedzica zaś, że są zdrowe ściany nie kazałem ruszać cegiełek⁶⁴.

Z opieki nad dobrami wynikało kolejne zadanie, jakim było zbieranie dochodów z dóbr królowej i przesyłanie pieniędzy do Rzymu⁶⁵. M.K. d'Arquien Sobieska polecała stolnikowi żydaczowskiemu, by za radą i przy wsparciu królewicza Jakuba udał się do Czemiernik i Markuszowa, będących w dzierżawie S.A. Szczuki, i odebrał należne dochody⁶⁶.

W swojej korespondencji Krogulecki zapewniał królową o gromadzeniu dochodów: „[...] stanąwszy dnia onegdajszego w Jarosławszczyźnie zaraz zakrzętałem się około wybierania pieniędzy, które lubo z ciężkością od poddanych za zboże rozdane, odebrać się muszą wygadając gwałtownej wyprawie wkmści do Rzymu, jako wszystkimi siłami nikomu nie folgując następuję i już mam wybranych pieniędzy około trzydzieści tysięcy. O więcej starać się będę⁶⁷. Innym razem twierdził, że dołożył już starań w zebraniu pieniędzy z dóbr ruskich, lecz, wobec strat poczynionych przez wojska szwedzkie oraz oporu ze strony arendarzy, okazywało się to nie lada wyzwaniem⁶⁸. Musiał zatem Krogulecki polegać na pomocy ze strony poborców podatkowych m.in. Szymona Krosnowskiego i nieznanego z imienia pana Trojanowskiego, którzy na podstawie sumariuszy czynszów i prowentów zbierali dochody z dóbr kałuskich i jarosławskich⁶⁹. Na tej podstawie Krogulecki dokonywał kalkulacji przychodów, rozchodów, zestawiał długi m.in. starosty czerkaskiego Piotra Potockiego i kasztelana halickiego Krzysztofa Skarbka względem skarbu królowej⁷⁰ oraz

⁶⁴ BCz, sygn. 5863, s. 347–348 (list nr 20071), M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Moszczana, 1 VII 1705. Conf. *ibidem*, s. 362–363, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Moszczana, 15 VII 1705; s. 367 (list nr 20075), M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Lwów, 23 III 1705; AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 96–97, M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 1 IX 1700; s. 98–100, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Surochów, 28 IX 1700.

⁶⁵ НГАБ, f. 695, vop. 1, spr. 286, k. 60r, M.K. d'Arquien Sobieska do J. Sobieskiego, Rzym, 6 XI 1700.

⁶⁶ НГАБ, f. 695, vop. 1, spr. 277, k. 11v, M.K. d'Arquien Sobieska do J. Sobieskiego, Rzym, 7 IX 1700.

⁶⁷ BCz, sygn. 5863, (list nr 20060), M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Surochów, 29 VI 1701. Conf. AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 117, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, brak miejsca i daty.

⁶⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 124–125, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Wielkie, 20 III 1705.

⁶⁹ BCz, sygn. 5863, s. 267–268 (list nr 20055), M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Wielkie, 30 X 1700; s. 283 (list nr 20057), M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Ostrów, 21 IV 1701; НГАБ, f. 694, vop. 7, spr. 882, k. 1r–v, M. Krogulecki do Franciszka Wierusza-Kowalskiego, Czestyłów pod Tarnopolem, 11 III 1702.

⁷⁰ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 106–107, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Lwów, 30 VI 1701; s. 108–109, M. Krogulecki do M.K. d'Arquien Sobieskiej, Jarosław,

egzekwował je m.in. od Pantaleja Mikołowicza, który od 1696 do 1699 r. trzymał w dzierżawie klucz jaworowski⁷¹. Przykładem metodycznej pracy stolnika żydaczowskiego jest spis intrat, stanowiący rodzaj wyliczenia wpływów ze sprzedaży zboża i soli w Gdańsku, obrazujący w gruncie rzeczy spadek dochodów z tych źródeł w latach 1697–1698⁷². Krogulecki nie raz narzekał na trudności ze zbiorem dochodów: „[...] zgromadzone pieniądze z wielką trudnością od zrujnowanego poddaństwa [tylko – J.P.] grosz wyciągnąć mogę. Zebrać się jednak może około kilkunastu tysięcy. Krescencja po folwarkach tak zniszczona na polu, a nasiona nie chcą cierpieć i widzieć dezolucji”⁷³. Krogulecki, pomimo zniszczeń poczynionych przez wojska saskie i szwedzkie deklarował, że: „[...] wmsć miłościwa pani, nie będziesz miała szkody i owszem znacznie fruktyfikować, bo je [tj. zboże – J.P.] we Gdańsku sprzedałem, choć zboże nie płaci i ekspensa niewielkie będą”⁷⁴, a wobec tego, że: „na udolność moją staram się, aby intrata punktualnie z dóbr wkmści pani i dobrodziejki miłościwej odchodziła”⁷⁵. W tych obliczeniach Krogulecki musiał wziąć pod uwagę nie tylko koszty na rzecz królowej i jej dworu, ale także uczynione przez nią zapisy fundacyjne na rzecz parafii w Tarnopolu i Olesku, scholastyków kolegiackich, jezuitów i benedyktynek jarosławskich oraz kapituły kolegiackiej w Zamościu⁷⁶.

6 VI 1701; s. 112–113, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Kałusz, 12 VII 1701. Rezydent wenecki Girolamo Alberti, pozostający na usługach królowej Marii Kazimierzy, zalecał Kroguleckiemu, by ten nie odpuścił staroście czerkaskiemu niespłaconych należności z dzierżawy klucza oleskiego. Swoje uwagi na ten temat zawarł w memoriale. Ze stanowiskiem Kroguleckiego godziła się także królowa M.K. d’Arquien Sobieska. Conf. „Strony Oleszczyzny Jmści Pana Kroguleckiego łowczego [sic!] żydaczowskiego, Jarosław, 20 8bris 1699”, BCz, sygn. 9771, s. 1; HГАБ, f. 695, vop. 1, spr. 272, k. 129r–131r, M.K. d’Arquien Sobieska do J. Sobieskiego, Rzym, 6 V 1702.

⁷¹ BCz, sygn. 9502, knlb., (Jarosław, 26 VIII 1699). Conf. HГАБ, f. 694, vop. 7, spr. 882, k. 8r, Szymon Krosnowski do M. Kroguleckiego, brak miejsca, 19 VII 1705.

⁷² BCz, sygn. 5863, s. 283–284 (list nr 20057) M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Ostrów, 21 VI 1701.

⁷³ *Ibidem*, s. 346 (list nr 20071), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Moszczana, 1 VII 1705.

⁷⁴ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 109, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Jarosław, 6 VII 1701.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 111, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Kałusz, 12 VII 1701.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 153, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 19 VIII 1706; BCz, sygn. 5863, s. 286 (list nr 20058), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Wielkie, 10 V 1701; s. 317 (list nr 20065), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 1 I 1702; BCz, sygn. 5943, s. 247–249 (list nr 37141), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Lubnice, 11 IX 1705.

Działania podejmowane przez M. Kroguleckiego relacjonowane były na bieżąco E. z Lubomirskich Sieniawskiej⁷⁷. System przekazywania pieniędzy królowej zakładał zresztą ich oddawanie wojewodzinie bełskiej: „Pieniądze opornie idą i owych nie widać, albowiem jakom słyżał, że je Trojanowski miał na nie u szlachcica niejakiego na kilka tysięcy, na prowizję ten sobie przedaje i odbiera do skarbu oddaje”⁷⁸ – skarżył się wobec Sieniawskiej Krogulecki. W praktyce jednak przychody oddawane były także innym sługom królowej m.in. A. Dumontowi i J. Hiżowi⁷⁹, którzy pośredniczyli w transferze gotówki i jej przesyłaniu przez Warszawę i Gdańsk do Rzymu, królewiczowi Aleksandrowi Sobieskiemu oraz – z rozkazu Sieniawskiej – kupcowi lwowskiemu Walentemu Szymtowi⁸⁰. Widzieć w tym należy nie brak uporządkowania, czy przejaw nielojalności, ale poszukiwanie różnych dróg, którymi pieniądze mogłyby nienaruszone, podobnie jak korespondencja, dotrzeć do Wiecznego Miasta. Chodziło zatem o bezpieczne przetransportowanie dochodów

⁷⁷ E. z Lubomirskich Sieniawska listownie sprawozdawała królowej szczegółowo przychody, specyfikowała źródła wypłat, opisywała zarząd dzierżawami i majątkami, sposób egzekucji długów oraz tłumaczyła się z różnych trudności natury administracyjnej, vide: BCz, sygn. 5943, s. 169–202 (list nr 37133), E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 2 V 1703; s. 211–236 (list 37136), E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 7 VIII 1703.

⁷⁸ BCz, sygn. 5863, s. 276 (list nr 20056), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 24 III 1701. Więcej o przekazywaniu pieniędzy Sieniawskiej, Conf. AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 94–97, M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 1 IX 1700; s. 98–100, M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 28 IX 1700; BCz, sygn. 5863, s. 269–270 (list nr 20056), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 24 III 1701; s. 289–292 (list nr 20059), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Jarosław, 20 VI 1701.

⁷⁹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 124–125, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Wielkie, 20 III 1704; s. 145–146, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lublin, 19 VI 1706; sygn. 14275/I, s. 21–26, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Bełz, 5 IX 1700; s. 37–41, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, 20 III 1705; s. 47–50b, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 9 VIII 1701; s. 64–67, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Wrocław, 1 XII 1701; s. 72–79, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 1 I 1702; s. 84–87, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, à Léopol, 12 IV 1702; sygn. 14275/II, s. 190, E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Tenczyn, 17 V 1705; BCz, BCz, sygn. 5863, s. 317–320 (list nr 20065), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 1 I 1702; sygn. 5801, s. 363–366 (list 9366), Andrzej Dumont do E. Sieniawskiej, Warszawa, 26 IV 1703. Warto w tym zakresie zwrócić także uwagę na korespondencję wymienianą pomiędzy urzędnikami królowej, vide: AGAD, AR, dz. V, sygn. 3356, s. 7–8, A. Dumont do M. Kroguleckiego, Danzig, 29 X 1706; s. 10–11, A. Dumont do M. Kroguleckiego, Danzig, 17 XI 1706; sygn. 5189, s. 13–15, J. Hiż do M. Kroguleckiego, à Léopol, 2 II 1704; s. 24, J. Hiż do M. Kroguleckiego, à Varsovie, 6 I 1707.

⁸⁰ НГАБ, ф. 694, воп. 7, spr. 882, k. 10r–13r, M. Krogulecki do Aleksandra Sobieskiego, Moszczana, 5 X 1705.

i uniknięcie konfiskaty ze strony króla Augusta II, albo panoszących się po kraju wojsk rosyjskich czy szwedzkich. Rola Kroguleckiego sprowadzała się zatem do raportowania prac i zdawania sprawozdań z podjętych decyzji. Stolnik żydaczowski przedstawiał w listach swoje podróże po ruskich dobrach królowej, informował o przygotowania opału na zimę i wiosnę, o sprzedaży zboża oraz odebraniu kredytów i dochodów z arend, spuszczeniu stawów oleskiego i tarnopolskiego oraz instruowaniu pozostałego personelu administracyjnego co do koniecznych zadań⁸¹. Krogulecki dzięki temu kreował siebie na sprawnego zarządcę, czuwającego nad pełnią powierzonych mu obowiązków: „[...] po folwarkach obaczyć, jeśli panowie podstarościowie według informacji rządzą się nad rachunkami. Też zasiądem, ażebym skończył coroczną intratę do św. Jana i do Rzymu, jako najprędzej w gotowych pieniądzach, w jedną i w drugą stronę wyprawił”⁸². Rola Sieniawskiej, z punktu widzenia Kroguleckiego, sprowadzała się do kontrolowania stanu dóbr, rozstrzygania poważniejszych konfliktów m.in. z Żydami kałuskimi⁸³, egzekwowania spłaty długów, np. od biskupa łuckiego Franciszka Michała Prażmowskiego⁸⁴, oraz decydowania o przekazaniu w dzierżawę dóbr S.M. Rzewuskiemu⁸⁵. Magnatka znała przecież doskonale swoich szlacheckich sąsiadów, a Krogulecki, jako stojący niżej w hierarchii społecznej i majątkowej, był ignorowany⁸⁶.

Sprawy te zupełnie jednak inaczej wyglądały z perspektywy Sieniawskiej. Wojewodzina bełska nakazywała Kroguleckiemu osobiste stawianie się na rozmowy z nią do Skolego, Brzeżan i Oleszyc, wyraźnie nie kontentując się listownymi zapewnieniami oraz mając na uwadze znaczenie

⁸¹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 98–100, M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 28 IX 1700; BCz, sygn. 5863, s. 251–254 (list nr 20052), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Wielki, 20 V [brak roku]; s. 259–266 (list nr 20054), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Kobylnica, 20 IV [?.?]; s. 269–276, (list nr 20056), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 24 III 1701; s. 289–292 (list nr 20059), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Jarosław, 20 VI 1701.

⁸² BCz, sygn. 5863, s. 289–292 (list nr 20059), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Jarosław, 20 VI 1701.

⁸³ *Ibidem*, s. 293–294 (list nr 20061), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Surochów, 27 VII 1701.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 270–271 (list nr 20064), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Wielkie pod Kurowem, brak miejsca i daty.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Krogulecki zmuszany był mimo wszystko przez Sieniawską do kontaktu z magnatami, o czym świadczy wysłanie go z wojewodą braclawskim Marcinem Chomętowskim w sprawie Żydów jaworowskich, vide: BCz, sygn. 5863, s. 251–252 (list nr 20052), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Wielkie, 20 VI [brak roku].

przedsięwziętych działań, których obawiała się opisywać w listach⁸⁷. Poza tym Krogulecki doradzał Sieniawskiej w kwestii wyboru najlepszego kandydata do urzędu w administracji ziemskiej lub arendarza dóbr. Zalecał między innymi wybór Żyda Izaaka Rubinowicza na dzierżawcę znajdującej się w posiadaniu wojewodziny włości końskowolskiej, by: „[...] i owe mu puścić arendę aniżeli tamecznym Żydkom, jakiej hołocie, z którymi tylko zawód skarbu bez żadnego awantażu”⁸⁸, oraz usługi pana Łabędzkiego w starostwie kałuskim. W sprawach sądowych i gospodarczych Sieniawskiej Krogulecki nieraz podążał do Lublina i Jarosławia, opłacał jej sługi i oficjalistów w dobrach kobylnickich⁸⁹ lub był powoływany do towarzyszenia im podczas zbierania dochodów z jej dóbr⁹⁰. Przykłady te dosadnie świadczą o uzależnieniu Kroguleckiego od służby na rzecz Sieniawskiej i wykonywaniu jej poleceń nie związanych z interesami M.K. d’Arquien Sobieskiej.

Testem owej lojalności stała się sprawa sprzedaży dóbr jarosławskich i tarnopolskich przez M.K. d’Arquien Sobieską. Krogulecki skłaniał królową do pozbycia się – jego zdaniem – mało dochodowych dóbr. Pomysł ten skonsultował wcześniej z administratorem generalnym dóbr żółkiewskich A. Wolskim⁹¹ oraz E. z Lubomirskich Sieniawską. Pojawia się wobec tego pytanie, które tak wiele razy już padło, czyim interesom sprzyjał Krogulecki: królowej czy wojewodziny bełskiej? Do zakupu dóbr zgłosiło się wielu kandydatów. Wśród nich była właśnie Sieniawska, a także marszałkowa wielka koronna Teofila Ludwika z Ostrogskich-Zasławskich *secundo voto* Lubomirska, marszałkowa wielka li-

⁸⁷ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/I, s. 104, E. Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 18 X 1702; sygn. 7781, s. 162–163, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 24 VIII 1706; BCz, sygn. 5863, s. 365–366 (list 20075), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 23 III 1706; sygn. 5943 s. 41–42 (list nr 37105), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, brak miejsca i daty; s. 255 (list nr 37143), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Lubnice, 7 X 1705; HFAБ, f. 694, vop. 7, spr. 882, k. 18r, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Kałusz, 2 XII 1706.

⁸⁸ BCz, sygn. 5863/III, s. 337–340 (list 20069), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Wielkie, 8 XII 1702. O relacjach Sieniawskiej z Rubinowiczem, vide: K. Sajdak, *Relacje patron-sługa na przykładzie Elżbiety Sieniawskiej z Lubomirskich i Izraela Rubinowicza, w: W kręgu*, s. 193–204.

⁸⁹ BCz, sygn. 5863, s. 259–266 (list nr 20054), M. Krogulecki do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Kobylnica, 20 IV [?.?].

⁹⁰ BCz, sygn. 5943, s. 265 (list nr 37416), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Skole, 21 VII 1706.

⁹¹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 152–153, M. Krogulecki do A. Wolskiego, Lwów, 19 VIII 1706.

tewska Anna z Chodorowskich *secundo voto* Dolska⁹², hetman kozacki Iwan Mazepa, a nawet feldmarszałek wojsk rosyjskich Aleksy Daniłowicz Mienszykow⁹³. Począwszy zatem od 1706 r. Krogulecki zabiegał o plenipotencje dla reprezentowania interesów królowej, w tym o zgodę i poparcie ze strony królewicza Jakuba⁹⁴. Krogulecki wyraźnie sprzyjał zamierzeniom Sieniawskiej⁹⁵. Dowodem tego były uzgodnienia, jakie poczynił z Sieniawską w czasie spotkań w Skolem i Jarosławiu pomiędzy marcem a lipcem 1705 r.⁹⁶, a potem zadowolenie, jakie wyraził w liście do królowej z powodu sprzedaży wojewodzinie braclawskiej części Jarosławszczyzny⁹⁷. Krogulecki zdementował nawet wieści dwóch innych sług – J.A. Lamprechta i A. Dumonta o sporym zadłużeniu tych dóbr, które docierały do królowej do Rzymu. O postawie Kroguleckiego zdecydowała zapewne konkurencja z wymienionymi sługami o znaczenie w kręgu dworu M.K. d’Arquien Sobieskiej⁹⁸. Ostatecznie Sieniawska w sierpniu 1706 r. doprowadziła do zabezpieczenia Jarosławszczyzny przed wojskami szwedzkimi i objęła tym samym swoją część w posiadanie⁹⁹. Inne transakcje zostały odłożone wskutek braku zainteresowanych lub nie doszły do skutku. Świadczy o tym przykład Anny z Chodorowskich Dolskiej. Marszałkowa wielka litewska, po korespondencji z królową, zdecydowała się na zakup reszty jej majątków, lecz nie uzyskała

⁹² Marszałkowa wielka litewska już w 1701 r. myślała o zakupie części dóbr królowej z myślą o pomnożeniu fortuny synów z pierwszego małżeństwa – Janusza Antoniego i Michała Serwacego Wiśniowieckich, vide: AGAD, AR, dz. V, sygn. 3129, s. 89, Anna z Chodorowskich Dolska do M. Kroguleckiego, Lwów, 6 VI 1706.

⁹³ НГАБ, ф. 694, воп. 7, spr. 882, к. 12r, M. Krogulecki do A. Sobieskiego, Moszczana, 5 X 1705; BCz, sygn. 7781, s. 135–137, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lublin, 30 V 1706.

⁹⁴ BCz, sygn. 5863, s. 349–354 (list nr 20072), M. Krogulecki do Jakuba Sobieskiego, Szczawica, 1 VII 1705.

⁹⁵ M.K. Sobieska domyślała się, że Sieniawska zamierza zakupić dobra jarosławskie i tarnopolskie, stąd przez Kroguleckiego podała jej cenę sprzedaży. Z kolei A. Dumont powiadomił Sieniawską o postanowieniach królowej i wystawionych przez nią dokumentach, vide: Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 5972/II, s. 17, M.K. d’Arquien Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 17 V 1706; BCz, sygn. 5801, s. 343 (list 9361), A. Dumont do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Warszawa, 18 VIII 1701.

⁹⁶ BCz, sygn. 5863, s. 365–370 (list nr 20075), M. Krogulecki do M. K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 23 III 1705; sygn. 5943, s. 241–242 (list nr 37139), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Kraków, 20 VI 1705; s. 245 (list nr 37140), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Łubnice, 27 VII 1705.

⁹⁷ BCz, sygn. 5943, s. 247–250 (list nr 20051), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, brak miejsca i daty.

⁹⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 158–160, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 21 VIII 1706.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 162–163, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 24 VIII 1706.

wsparcia ze strony Kroguleckiego¹⁰⁰. Ostatecznie marszałkowa wielka litewska odłożyła sprawę zakupu do czasu ustania walk ze Szwedami¹⁰¹. Sądzić można, że czas naznaczony wojną i uciskiem poddanych nie służył zakupom i nie pozwalał myśleć o ściągnięciu wysokich danin. Wpływ na decyzję Dolskiej mogła mieć także postawa Kroguleckiego, który traktował ofertę marszałkowej wielkiej litewskiej wymijająco, wyraźnie dając pierwszeństwo Sieniawskiej¹⁰². Nie jest wykluczone, że Dolska w obawie przed Sieniawską i jej wpływami postanowiła wycofać się z rywalizacji¹⁰³. Można także założyć, że hetmanowa wielka koronna w przyszłości sama zamierzała nabyć pozostałą część dóbr, co wynika z jej słów: „[...] po wszystkich konkurentach, jeśliby żaden nie dotarł, ja wnidę w kontrakt, ale takim sposobem, aby pieniądze w Paryżu były przejęte. Jeślibys zaś wmmśc pan większy w tym królowej jejmści uważał awantaż, racz się i teraz w Warszawie o kupca starać”¹⁰⁴. Pew-

¹⁰⁰ НГАБ, f. 694, vop. 7, spr. 882, k. 3r–3v, A. z Chodorowskich Dolska do M. Kroguleckiego, Sieniawa, 30 VIII 1705; AGAD, AR, dz. V, sygn. 3129, s. 120, Anna z Chodorowskich Dolska do M. Kroguleckiego, Lwów 5 VI 1706; s. 122, A. z Chodorowskich Dolska do M. Kroguleckiego, Lwów, 17 VII 1706. Królowa zalecała Kroguleckiemu, aby w przypadku utraty przez Annę z Chodorowskich Dolską zainteresowania zaoferował sprzedaż dóbr kanclerzowi wielkiemu litewskiemu Karolowi Stanisławowi Radziwiłłow, vide: AGAD, AR, dz. III, sygn. 33, s. 35, M.K. d’Arquien Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 26 VI 1706.

¹⁰¹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 164–165, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 24 VII 1706.

¹⁰² Instrument notarialny przekazania Sieniawskiej dóbr jarosławskich, vide: AGAD, Zbiory Muzeum Narodowe w Warszawie [dalej: Zbiory MNW], sygn. 30, s. 77–78. Szerzej na ten temat, vide: AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/I, s. 202–204, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. Sobieskiej, Łubnice, [?.?] 1705; s. 1–2 i n., E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. Sobieskiej, Kraków, 20 III 1705; sygn. 3356, s. 4–5, A. Dumont do M. Kroguleckiego, Danzig, 20 VI 1705; E. z Lubomirskich Sieniawska do A.M. Sieniawskiego, Łubnice, 16 IX 1705, w: *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich, kasztelanowej krakowskiej*, t. 1, *Z serca kochająca żona i uniziona sługa. Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Mikołaja Sieniawskiego z lat 1688–1726*, wyd. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016, s. 109; Sieniawska w 1702 r. wydzierżawiła Olesko, Tarnopol i Kałusz. Już w marcu 1705 r. rajtaria Adama Mikołaja Sieniawskiego wkroczyła do Tarnopola i Jarosławia, co wzbudziło protesty ze strony mieszczan. Rok później wojewodzina bełska zakupiła za 32 000 złp. część Jarosławszczyzny dla Franciszka Rakoczego, który sześć lat później oddał jej te dobra w zastaw. Zapewne około 1717 r. Sieniawska stała się właścicielką majątków oleskiego i kałuskiego. Tarnopolszczyzna formalnie stanowiła część majątku Sieniawskiej od 1719 r. Sieniawska sprawowała też nadzór nad kluczem kukizowskim i wysockim. Szerzej na ten temat: B. Popiołek, *Królowa*, s. 37–40; A. Skrzypiet, *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011, s. 461–462.

¹⁰³ B. Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, Kraków 2003, s. 302, 336, 358.

¹⁰⁴ BCz, sygn. 5943, s. 253 (list nr 37142), E. z Lubomirskich Sieniawska do A. Dumonta, Łubnice, 29 IX 1705.

nym tłumaczeniem postawy Dolskiej było zaliczenie przez nią kancle-rza wielkiego litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła, Iwana Mazepy oraz księcia Mienszykowa do potencjalnych kontrahentów. Sieniawska nie traktowała tych „kandydatur” poważnie. W przypadku Radziwiłła ironicznie życzyła mu jak najlepszych zabiegów, a względem dwóch pozostałych jasno zaznaczała, że: „[...] czego skutek konfuzja, gdy z relacji księżnej Dolskiej książę Mężyk fałsz jmści memu [tj. Adamowi Mikołajowi Sieniawskiemu – J.P.] zadał, jako o tym ekscerpt z listu jmści mego posyłam. Taż księżna jejmśc niepotrzebnymi bagatelami i do wiary niepodobnymi głowę królowej tu zaprzęgła, wyjeżdżając z tym, że książę Mężyk Jarosławszczyznę i Tarnopol kupuje. Ja bym nie była od tego, abym dla awantażu królowej jejmści temu, kto więcej da nie miała ustąpić. Ale jeśli może temu dać wiarę, żeby książę Mężyk w obcym narodzie, tak zwłaszcza bez indygenatu dał pieniądze [...] Owo zgoła kłótnie to są i bajki niepotrzebne. Mnie dla wstrętu a dobrym i ubogim ludziom na ruinę”¹⁰⁵. Wynika z tego, że Dolska celowa podstawiwała nabywców, by obniżyć cenę sprzedaży dóbr¹⁰⁶.

W korespondencji obu patronek – M.K. d’Arquien Sobieskiej i E. z Lubomirskich Sieniawskiej – zachowały się oceny działalności stolnika żydaczowskiego. Listy królowej adresowane do M. Kroguleckiego przetrwały w ograniczonej liczbie¹⁰⁷. Całą wiedzę na temat stosunku królowej do sługi czerpiemy bezpośrednio z jej korespondencji do Sieniawskiej lub do Stanisława Antoniego Szczuki oraz pośrednio – wyczytując uczucia królowej na podstawie reakcji Kroguleckiego na jej listy. Można rzec, że królowa odnosiła się do swego długoletniego dworzanina ze stosowną życzliwością, dziękując mu uprzejmie za informacje o stanie dóbr, po czym dodawała, że: „choćby były i świeższe nie wiele by Nas nauczy-

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 277–278 (list nr 37149), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Lubnice, 28 I 1707.

¹⁰⁶ O kontaktach Dolskiej z Mienszykowem i Mazepą, vide: T. Chynczewska-Hennel, *Idea unii hadziackiej – pięćdziesiąt lat później*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, 109, 3, s. 138–139; A. Słaby, „Aby po śmierci jakowa trudność na potem nie zachodziła” – testament marszałkowej Anny z Chodorowskich 1v. Wiśniowieckiej Dolskiej, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2019, 50, 3, s. 131–148.

¹⁰⁷ Stolnik żydaczowski dziękował za nadesłane listy królowej – z Rzymu (6 III i 12 III 1701); z Rzymu (12 IV 1701); z Wenecji (brak dnia i miesiąca 1705); z Rzymu (5 IX, 10 IX, 3 X 1704); z Rzymu (10 i 17 IV 1706); z Rzymu (15 V 1706); z Rzymu (15 V 1706); z Rzymu (bez daty) – dane zebrane na podstawie korespondencji Mikołaja Kroguleckiego (AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781 i BCz, sygn. 5863).

ły o tym co się dzieję w majątnościach”¹⁰⁸. M.K. d’Arquien Sobieska, co prawda, współczuła swoim poddanym nędzy i krzywdy doznawanej od wojsk Augusta II, ale w gruncie rzeczy jej odpowiedź sugerowała brak zainteresowania kłopotami, z którymi na co dzień mierzył się Krogulecki. Królowa wymagała natomiast od Kroguleckiego częstszej korespondencji: „[...] osobliwie teraz usilniej tego pragniemy, kiedy nam słyszeć, że zabierającymi się, nie wiemy na jakim fundamencie, zgromadzeniu w krajach ruskich [...] obawiając się, aby tameczne dobra nasze, jak i najjaśniejszych królewiczów, opresji większej nie ucierpiały”¹⁰⁹. Nakazywała wobec tego zabezpieczenie dóbr przed rabunkami, usunięcie nierzetelnego w swej pracy Trojanowskiego ze starostwa kałuskiego oraz prosiła o obronę jej interesów względem majątności kurowskiej¹¹⁰.

Korespondencja wdowy po Janie III zawiera niewiele informacji oceniających wysiłki Kroguleckiego. Stanowi ona raczej zbiór rozporządzeń lub podsumowań jego działań. Dla przykładu, królowa zalecała Kroguleckiemu współdziałanie z Sieniawską w sprawach administracji dobrami¹¹¹, a zdarzało się, że prosiła o oddanie usług S.A. Szczuce w jego dobrach lubelskich¹¹² lub wskazywała Kroguleckiego jako osobę zdolną odnaleźć godnego kandydata na dzierżawcę jej majątków – jarosławskiego, kałuskiego i tarnopolskiego¹¹³. M.K. d’Arquien Sobieska chwaliła także postępy Kroguleckiego w zbieraniu i odsyłaniu pieniędzy¹¹⁴. Królowa polecała

¹⁰⁸ AGAD, Zbiory MNW, sygn. 446, s. 2, M.K. Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 16 II 1704.

¹⁰⁹ AGAD, AR, dz. III, sygn. 33, s. 39, M.K. Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 25 I 1707.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 29, M.K. Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 22 XII 1703.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 31, M.K. Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 29 VIII 1705; *ibidem*, s. 33, M.K. Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 5 IV 1705.

¹¹² AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 164, s. 121–122, M.K. d’Arquien Sobieska do S.A. Szczuki, Rzym, 4 IX 1700. Szerzej o administracji dobrami markuszczyńskimi i czemiernickimi przez Szczukę oraz zakupie przez niego Kurowa w 1699 r., vide: H. Gmiterek, *Aktywność gospodarcza Stanisława Antoniego Szczuki w Lubelskiem na przełomie XVII–XVIII wieku*, w: *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. B. Rok, J. Maroń, Toruń 2006, s. 605–606.

¹¹³ BCz, sygn. 5885, k. 251r–v (list 24163), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, de Rome, brak daty; k. 282v (list 24166), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, brak miejsca i daty; k. 288v (list 24167), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, de Rome, brak daty; k. 321r–v (list 24170), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, de Rome, 27 I [1707]; k. 354r (list 24174), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, Rome, [?.?] II [1707].

¹¹⁴ *Ibidem*, k. 420r–421v (list 24183), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, de Rome, brak daty; k. 627v–631v (list 24218), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, de Rome, 10 III [1700?]; k. 667r–676v (list 24222), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, de Rome, 2 III [1700?];

stolnikowi, aby w trakcie konferencji uzyskał jednoznaczną odpowiedź Sieniawskiej w sprawie zakupu dóbr jarosławskich i tarnopolskich: „żebyśmy wiedzieli, czego się trzymać, gdyż czas nagli”¹¹⁵. Pozwala to sądzić, że M.K. d’Arquien Sobieska ceniła domyślność, przezorność, solidność czy też uczciwość Kroguleckiego. Warto w końcu odnotować ślady niezadowolenia królowej z wyników pracy Kroguleckiego oraz ukrywania części przychodów z wybranych czynszów¹¹⁶. Często z odpowiedzi administratora nie możemy jasno wywnioskować, jaka decyzja, czy też działanie uraziły królową. W związku m.in. ze sprzedażą dóbr jarosławskich Krogulecki żalił się, że: „[...] sturbowało mnie wielce doniesienie mi terazniejszą pocztą nieukontentowanie Majestatu WKMści Mej Miłościwej Pani z korespondencją moją na wskazane punkta sprzedaży dóbr WKMści, wiadomym nie mam, co była za przyczyna, bo ja jako wielki rozkaz WKMści Pani Mej Miłościwej z wielką obserwacją i ochotą staram się, abym o tak wielu lat dobro czynił”¹¹⁷. Innym razem stolnik żydaczowski oburzał się na nieukontentowanie królowej z powodu rzekomego nieprzysyłania pieniędzy przez siedem lat (sic!) i twierdził, że takie pomówienie jest krzywdzące¹¹⁸.

Szczegółowsze w kwestii oceny pracy Kroguleckiego były opinie E. z Lubomirskich Sieniawskiej. Wojewodzina bełska, a potem hetmanowa wielka koronna i kasztelanowa krakowska zlecała Kroguleckiemu rozliczne misje związane z weryfikacją rachunków i inwentarzy, przekazywaniem pieniędzy A. Dumontowi, ich wymianą u bankierów warszawskich oraz składaniem pozwów w sądach grodzkich przeciwko dłużnikom lub niszczyicielom majątków¹¹⁹. Sieniawska wysoko ceniła usługi stolnika żydaczowskiego i nawet zachwalała go królowej:

k. 759r–766v (list 24233), M.K. d’Arquien Sobieska do E. z Lubomirskich Sieniawskiej, de Rome, 18 IX [1700?].

¹¹⁵ BCz, sygn. 5885, k. 1186r (list 24281), M.K. d’Arquien Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 3 X 1705.

¹¹⁶ AGAD, AR, dz. III, sygn. 33, s. 34–35, M.K. d’Arquien Sobieska do M. Kroguleckiego, Rzym, 13 III 1706.

¹¹⁷ AGAD, AR, dz. V, sygn. 7781, s. 115–116, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, brak miejsca i daty.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 138–139, M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lublin, 30 V 1706.

¹¹⁹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/I, s. 21–26, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Bełz, 5 IX 1700; s. 37–41, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 20 III 1705; s. 47–50b, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 9 VIII 1701; s. 64–67, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Wrocław, 1 XII 1701; s. 72–79, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 1 I 1702; s. 84–87, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, à Léopol, 12 IV 1702; sygn. 14275/II, s. 190, E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Tenczyn, 17 V 1705.

„Ja się dziwuję WKMści, czemu P. Kroguleckiemu nie każesz rządzić i ekonomem go jeneralnym uczynić, nie może być lepszy *et plus active*, co jest fundament wszystkiego, a tak bez kłótni intrata by dochodził, czego by on nie mógł, gdzie trzeba powagi, trochę ze mną się zniósłszy, dopomogłabym mu, a jurgiełt mu postanowić, bo się na to ustawicznie skarży i wymusza, kiedy gdzie jechać trzeba”¹²⁰. Magnatka zamierzała wykorzystywać zdolności Kroguleckiego, podkreślając jego skuteczność w zbieraniu czynszów: „[...] Panu Kroguleckiemu spoczynku nie dam, aż ich [tj. czynszów – J.P.] nie wybierze, bo on do tego człek jest sposobny, kiedy zechce, bo za ten rok przeszły 1702 trzeba jeszcze, żeby oddał zł. 16 169”¹²¹. Sieniawską stać było nawet na okazanie współczucia dla licznych obowiązków i trudów życia Kroguleckiego, które wyraziła w charakterystyczny dla siebie sposób: „O co inne proszę, wmsć pana, abyś się uprzątnąć mógł w tych trudnościach, co jest jak w kozioł w Starym Testamencie, co tłumoki i cudze grzechy na się włożone do lasu wynosił”¹²².

Współpraca z magnatką i patronką nie była jednak prosta. Oburzenie wojewodziny bełskiej związane było z przebywaniem Kroguleckiego przez długi czas w domu¹²³, co uznawała pewnie za przejaw jego lenistwa: „Pan Krogulecki krom Jarosława do niczego się nie chce interesować”¹²⁴. Magnatka nie wiedziała zatem o chorobie Kroguleckiego na puchlinę wodną lub wolała przemilczeć ten fakt. Zwróćmy zresztą uwagę, że czas pogorszenia się stanu zdrowia Kroguleckiego od przyjmowanej daty jego śmierci dzielił zaledwie rok, co musiało mieć wpływ na spadek jego aktywności w tym czasie. Bywało i tak, że Sieniawska pomstowała na brak informacji o zebranych pieniądzech z dóbr królowej: „Tym się srodze turbuję, że wmsć pan po pieniądze królowej jejmści nie przyjeżdżasz, których ile tak wielkiej sumy nie da mi się przy terażniejszym zamieszaniu i trudach nie przyjedzie do Warszawy”¹²⁵. Innym razem

¹²⁰ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/I, s. 23, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 5 XII 1701. Conf. AGAD, AR, dz. V, sygn. 14277, s. 1–6, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Łubnice, 6 XI 1705.

¹²¹ BCz, sygn. 5943, s. 165 (list nr 37133), E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Warszawa, 2 V 1705.

¹²² *Ibidem*, s. 260 (list nr 37144), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Łubnice, 22 X 1705.

¹²³ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/I, s. 61, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, à Prague, 19 IX 1701.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 83, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Lwów, 5 IV 1702.

¹²⁵ BCz, sygn. 5943, s. 209 (list nr 37135), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Lwów, 2 V 1703.

uskarżała się na niepunktualność wypłat dla swoich oficjalistów oraz sług, którymi miał się zająć stolnik żydaczowski¹²⁶. Głębokie niezadowolenie i furię wywołało u niej niewypłacenie – za rozkazaniem królowej – asygnat kasztelanowej kamienieckiej Teresie z Tarłów Potockiej¹²⁷, a także niestosowanie się do jej poleceń: „Słyszę, że WM Pan, nie zgodziwszy się ze mną, na głowę gwałtownie wybierasz długi i chłopów ciemnić kazesz. Co jeśli tak jest, nieźli te dobra kupię, pošlę tam ludzi moich do zinwentowania poddanych i ich ruiny, gdzie jeśli miała być z okazji WM Pana tak wielka. [...] Chciej się wtedy WM Pan dyskretnie z poddanymi obejść, którzy dosyć innych pod te czasy mieli opresji”¹²⁸. Sieniawska kontrolowała zatem działalność urzędników królowej, którym nie do końca ufała i dbała, aby nie lekceważyli jej zaleceń.

Wartość usług Kroguleckiego doceniała zarówno królowa, jak i Sieniawska. Krogulecki wyraźnie chciał mieć udział w arendzie części dóbr tarnopolskich: „Że zaś odbieram, deklarowaną łaskę wkmści pani mojej miłościwej i dobrodziejki w trzymaniu przez arendę pewnych dóbr, za co jako najuniżeniej majestatowi wkmści dziękować śmiem, wtedy upewniam wkmść, abym mógł otrzymać Tarnopol za tę arendę, co i przede mną daję i deklaruję się płacić proboszczowi, piechocie, gubernatorowi, stawniczemu i majątność osadzać poddanymi, folwarki i karczmy reperować”¹²⁹. Krogulecki wyraźnie zatem dążył do życiowej stabilizacji, w tym do zagwarantowania sobie pomyślnego bytu i osiągnięcia dochodów. Zapewne to pragnienie spowodowało, że Krogulecki postanowił nielegalnie wejść w posiadanie części dóbr, także z powodu zgody królowej na chwilową osiadłość stolnika żydaczowskiego w Tarnopolu: „Nie odpowiedziałam Ci, mój drogi synu, poprzednią, zwykłą pocztą na temat pragnienia szlachcica, który pragnął odkupić przyległości Tarnopola, które trzyma w zastawie kilka osób. Wydobądź więc od niego odpowiedź, jak gdyby listy zaginęły, ponieważ nie chciałam na to pozwolić Kroguleckiemu, ani nikomu innemu, to niesie ze sobą tysiąc niedogodności. Nic nie jest tak niedogodne, jak mieć u siebie obcych za sąsiadów. Lepiej, żebym ja albo Wy wszyscy po mnie kupili od tych, którzy posiadają, nie kłopotząc nas innymi. To nie jest dość dobry gospo-

¹²⁶ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/I, s. 93, E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Oleszyce, 12 VII 1702.

¹²⁷ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/II, s. 14, E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Brzeżany, 23 IV 1706; s. 46, E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Lwów, 18 II 1707.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 48, E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, Oleszyce, 3 II 1707.

¹²⁹ BCz, sygn. 5863, s. 286–287 (list nr 20058), M. Krogulecki do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Wielkie, 10 V 1701.

darz [tj. kandydat na dzierżawcę – J.P.], by chcieć mu powierzyć moje ziemie. Znam nowiny co do tego od tych, u których był, gdzie nie dbał o ich interesy. Nie wiem, czy dbał o swoje, ale zrobisz mi przyjemność, mój drogi synu, jeśli znajdziesz mi dowód owej niewierności w listach, tym bardziej że Tarnopol nie jest jeszcze wydzierżawiony. Doniosłam, żeby zostawić go w dzierżawę Kroguleckiemu, tak więc nie trzeba o nim myśleć dla cudzoziemców”¹³⁰.

Nieobecność królowej, rozkład organizacji pionu administrującego jej dobrami oraz ogólny chaos wywołany działaniami wojennymi sprzyjały przedsięwzięciu, w tym sfałszowaniu przywileju na folwarki Czestyłów i Płotycze. Dopiero w 1712 r., w związku z lustracją majątności tarnopolskiej, J.A. Lamprecht doniósł królewiczom o nielegalnym zasiedzeniu brata ś.p. Mikołaja Kroguleckiego na obu folwarkach¹³¹. Pomijając w tym miejscu starania Lamprechta na niwie prawno-sądowej o odzyskanie dla Sobieskich utraconych osad¹³², wskazać trzeba na wyniki śledztwa, które pozwoliły wykazać oszustwa i matactwa, jakich dopuścił się stolnik żydaczowski. Lamprecht groził nawet, że jeśli dojdzie do procesu o Czestyłów i Płotycze: „WMśc Pan [tj. Jan Krogulecki – J.P.] tyle pretensji napiszesz, wtedy i nam *expedit* przeciwko Nieboszczykowi Panu Kroguleckiemu formować pretensje, a mogą być większe, aniżeli WMśc Pana”¹³³. W trakcie przeglądania dokumentów i korespondencji Mikołaja Kroguleckiego Lamprecht doszedł do wniosku, że jego poprzednik nie tylko bezprawnie brał w posesję osady bez stosownych przywilejów królowej¹³⁴, lecz niektóre z kluczy przyłączył do majątku tarnopolskie-

¹³⁰ НГАБ, f. 695, vop. 1, spr. 272, k. 164r–v, M.K. d’Arquien Sobieska do J. Sobieskiego, Rzym, 1 XII 1703.

¹³¹ AGAD, AR, sygn. 8175/I, s. 7, Jan Antoni Lamprecht do M. K. d’Arquien Sobieskiej, Tarnopol, 4 I 1712; sygn. 8175/II, s. 275–276, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, Tarnopol, 4 I 1712.

¹³² Sobiescy i Lamprecht rozważali różne możliwości rozwiązania sporu. Poza drogą prawną, związaną z procesami w sądach grodzkich – halickim i trembowelskim oraz przed Trybunałem Koronnym, myślano o ugodzie z Kroguleckimi lub zorganizowaniu zajazdu na dobra. Ostatecznie w połowie 1713 r. ułożono się co do spłaty Kroguleckiemu sumy zastawu, a sądom pozostawiono decyzję, jak sumę rozdysponować pomiędzy pozostałych krewnych stolnika żydaczowskiego. AGAD, AR, dz. V, sygn. 8175/II, s. 305–306, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, Warszawa, 25 V 1712; s. 419–422, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, Żółkiew, 13 II 1713; s. 438–441, J.A. Lamprecht do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Żółkiew, 12 IV 1713.

¹³³ AGAD, AR, dz. V, sygn. 8175/II, s. 279, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, Tarnopol, 4 I 1712.

¹³⁴ *Ibidem*, s. 283–284, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, Żółkiew, 10 II 1712; s. 350–352, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, [Jaworów?], brak daty.

go¹³⁵. Poza tym Krogulecki ukrywał dochody z dóbr królowej: „Nieboszczyk Pan Krogulecki z Zasieckim w tym nie mieli ani moderacji i gdyby było starannie, rachując czas od odjazdu Najjaśniejszej Pani z Polski liczby dochodu z dóbr mogłyby być uwolnione z zastawu”¹³⁶. Widać zatem, że urzędnicy nie dość dokładnie ukryli swoje nadużycia, skoro zostały łatwo wykazane.

O wiele więcej trudności Lamprecht miał z odnalezieniem księgi rachunkowej prowadzonej przez stolnika żydaczowskiego, stanowiącej pewnie dowód przestępstwa. Szybko okazało się, że jej kopia znajdowała się w posiadaniu Sieniawskiej¹³⁷. Przy tej okazji kasztelanowa krakowska zaoferowała swoją pomoc w delegowaniu plenipotentów do sądów grodzkich lub – jeśli zaszłaby taka konieczność – w zjednywaniu sędziów trybunalskich¹³⁸. Cała sprawa pokazuje, że Lamprecht skarżył się na poczynania Kroguleckiego nie z chęci zemsty, lecz czynił to z pragnienia eliminacji samowładztwa urzędników i dla poprawienia ogólnej kondycji materialnej dóbr.

Poruszmy jeszcze na chwilę sprawę wdzięczności Sieniawskiej za usługi Kroguleckiego. W nagrodę za dobrze wykonaną pracę wojewodzina bełska ofiarowywała stolnikowi żydaczowskiemu dwa antały wina węgierskiego, które uprzednio dostała od Franciszka II Rakoczego¹³⁹ oraz zapewniała majątkowi Kroguleckiego ochronę przed zbliżającymi się wojskami rosyjskimi¹⁴⁰. Nie udało się zarejestrować większej ilości dowodów uznania. Nie oznacza to jednak, że ich nie było. Te wyżej wymienione świadczą natomiast o szacunku, poważaniu i trosce o byt sługi.

¹³⁵ *Ibidem*, s. 414–415, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, Żółkiew, 1 II 1713; HГAБ, f. 694, vop. 7, spr. 882, k. 28v, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, Tarnopol, 30 VIII 1712.

¹³⁶ AGAD, AR, dz. V, sygn. 8175/II, s. 393, J.A. Lamprecht do F. Wierusza-Kowalskiego, brak miejsca i daty. Conf. AGAD, AR, dz. V, sygn. 3356, s. 13, A. Dumont do M. Kroguleckiego, Danzig, 31 XII 1706.

¹³⁷ AGAD, AR, dz. V, sygn. 8175/II, s. 427–429, J.A. Lamprecht do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Jaworów, 21 III 1713.

¹³⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/III, s. 61–63, E. z Lubomirskich Sieniawska do F. Wierusza-Kowalskiego, Oleszyce, 20 V 1715.

¹³⁹ AGAD, AR, dz. V, sygn. 14275/II, s. 32, E. z Lubomirskich Sieniawska do M.K. d’Arquien Sobieskiej, Dzików, 11 VIII 1706.

¹⁴⁰ BCz, sygn. 5943, s. 41 (list nr 37105), E. z Lubomirskich Sieniawska do M. Kroguleckiego, brak miejsca i daty.

PODSUMOWANIE

Służba Mikołaja Kroguleckiego pod rozkazami M.K. d'Arquien Sobieskiej i E. z Lubomirskich Sieniawskiej to, sumując, okres bardzo długi, trwający niemalże pół wieku. Uwzględnić przy tym należy różne okoliczności i warunki, w jakich przyszło Kroguleckiemu spełniać swe obowiązki. Była to służba na dworze magnackim Sobieskich, potem na ich dworze królewskim, w końcu działalność administracyjna w terenie, pod opiekuńczymi skrzydłami Sieniawskiej, kiedy Rzeczpospolita stała się teatrem wojny północnej. M. Krogulecki był prawdopodobnie pierwszym tak zasłużonym członkiem rodziny, który zdołał awansować dzięki powinowactwu rodzinnemu, karierze wojskowej oraz służbie na dworach magnackich i królewskim.

Oceniając pracę stolnika żydaczowskiego trzeba na pewno stwierdzić, że w pełni wywiązywał się ze swych obowiązków wobec M.K. d'Arquien Sobieskiej, jak i wojewodziny bełskiej i doskonale rozumiał intencje obu kobiet połączonych więzami przyjaźni. Zasłużył sobie tym na respekt ze strony mocodawczyń. Zarzucić można mu niepunktualność w zbieraniu dochodów, ale usprawiedliwieniem dla tego były strach przed przejściem wojsk, niepokoje społeczne i klęski żywiołowe. O wiele trudniej można wyjaśnić jego malwersacje oraz nieprawne zasiedzenie na dobrach należących do Sobieskich. Moralnie dyskwalifikowało to Kroguleckiego jako doskonałego i sprawdzonego sługę oraz administratora dóbr.

Twierdząco można odpowiedzieć na pytanie postawione w tytule pracy, czy służba obu damom nie generowała problemów. Krogulecki nie był pod tym względem wyjątkiem¹⁴¹. Szczególna rzecz dotyczy tego, że mamy tu do czynienia z patronatem kobiet, a więc, z perspektywy formalnoprawnej, osób pozbawionych możliwości samodzielnego występowania w sprawach publicznych¹⁴². Zarówno królowa M.K. d'A-

¹⁴¹ Warto w tym miejscu odnotować prace Przemysława Gawrona i Rafała Jankowskiego, ukazujące postacie sług i dworzan przez pryzmat ich obowiązków, vide: P. Gawron, *Postawa Jakuba Karola Madaleńskiego wobec litewskich magnatów. Kilka uwag na temat relacji patron-klient w Wielkim Księstwie Litewskim w I połowie XVII wieku*, w: *Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навуковых прац*, red. В.М. Папко, А.М. Янушкевіч, Мінск-Медысонг, 2013, s. 295–317; R. Jankowski, *Studium postaci na podstawie warunków zatrudnienia profesora matematyki de Toux u Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko”*, „Archiwa – Kancelaria – Zbiory” 2010, 3, 5, s. 183–192.

¹⁴² Na ten temat, vide: B. Popiołek, *Dobrodziejki*, s. 385–395; eadem, *Korespondencja kobieca jako świadectwo więzi klientalnych w epoce saskiej*, w: *Społeczeństwo staropolskie*, t. 5, *Społeczeństwo a elity*, s. 197–207; *W kręgu patronatu kobiecego w XVII–XVIII wieku*, red. B. Popiołek et al., Kraków 2018.

rquien Sobieska, jak i wojewodzina bełska były dla Kroguleckiego patronkami, które potrzebowały jego usług jako oficjalnego reprezentanta swoich interesów, niezależnie od tego, że swoimi osobowościami przekraczały granice zakreślone przez prawo. Stolnik żydaczowski z kolei występował w roli klienta swoich dobrodziejek. Ich relacja obejmowała wszystkie podstawowe warunki definiujące tego typu kontakty, w tym nierówny status społeczny i majątkowy stron, nieformalny charakter świadczonych usług i przekazywanych dowodów łaski oraz deklarowaną patronowi lojalność i wierność¹⁴³. Trudno jednak ten model, także w odniesieniu do działalności M. Kroguleckiego, traktować jako pewny. Nie można bowiem przeniknąć jego uczuciowości i sposobu myślenia z powodu dystansu dzielącego badacza od opisywanej rzeczywistości oraz wybiórczości źródeł, wytworzonych w wąskim kręgu komunikacji, którymi dysponujemy. Osiągnięcie zysków i dążenie do awansu przez stolnika żydaczowskiego, choć w istocie takie cele zapewne sobie stawiał, nie stanowią wyłącznego tłumaczenia jego służby. Takie rozumowanie byłoby niepotrzebnym uproszczeniem. Relacje Kroguleckiego z jego protektorkami widzieć należy w kategoriach wielopłaszczyznowych, przez pryzmat zatrudniania stolnika żydaczowskiego w administracji dóbr, sądownictwie i sporadycznie polityce oraz jako dobrowolną, obustronną inwestycję, łączącą strony dysponujące nierównym „kapitałem”, lecz potrzebujące siebie nawzajem dla osiągnięcia postawionych celów¹⁴⁴.

¹⁴³ Teoretyczne rozważania nad modelem relacji łączących klienta z jego patronem są znane i szeroko omówione, stąd ograniczam się do najważniejszych prac z literatury przedmiotu, vide: A. Mączak, *Wierność i miłość. Z zagadnień motywacji stosunku klientarnego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu” 1988, 2, s. 103–115; idem, *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i w Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa 2000; idem, *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*, Wrocław 2003; idem, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie nowożytnej*, Warszawa 2003; U. Augustyniak, *O przyjaźni. Przyczynek do badania stosunków klientalnych*, w: *Necessitas et ars. Studia staropolskie dedykowane profesorowi Jerzemu Pelcowi*, red. B. Otwinowska et al., t. 2, Warszawa 1993, s. 121–128; eadem, *Specyfika patronatu magnackiego w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII wieku. Problemy badawcze*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, 110, 1, s. 97–110; W. Tygielski, *Klientela: więzi społeczne – grupa nacisku*, w: *Władza*, s. 261–283; J. Tarkowski, *Patroni i klienci*, Warszawa 1994.

¹⁴⁴ W tym miejscu należy zwrócić uwagę na postulaty zgłoszone niedawno przez Karola Żojdza, który zaproponował dla swoich badań nowe ujęcie relacji klient–patron, vide: K. Żojdz, *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Toruń 2019, s. 32–66.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Archiwum Potockich z Radzyna, sygn. 282.

Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 164.

Archiwum Warszawskie Radziwiłłów dz. III, sygn. 33; dz. V, sygn. 1382/II, 3129, 3 3 5 6 , 5189, 7626, 7779, 7781, 8175/I–II, 14275/I–III, 14277.

Zbiory Aleksandra Czołowskiego, sygn. 423.

Zbiory Muzeum Narodowe w Warszawie, sygn. 30, 446.

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie:

sygn. 221, 5801, 5863, 5885, 5943, 9502, 9771, 9804, 9805.

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego:

sygn. 76.

Natsyyanal'ny Histarychny Arkhiw Belarusi, Minsk [Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі, Мінск]:

fond 694, vopis 1, sprava 7, 57; vopis 7, sprava 882.

fond 695, vopis 1, sprava 228, 277, 286.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu:

sygn. 5972/II.

Source editions (Edycje źródłowe)

Awizy z obozu królewskiego pod Regowem (27 września – 1 października 1672 r.), wyd. L.A. Wierzbicki, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2012, 1.

Elektorów poczet którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III. roku 1674, Augusta II. roku 1697, i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich, it.d., wyd. K. Jabłoński, Lwów 1845.

F.D.S., *Dwór Jana III. w 1688 i 1689 roku*, wyd. L. Siemieński, „Czas. Dodatek miesięczny” 1859, 4, 13.

Likwidacja Księcia JMści pana podkanclerzego i hetmana polnego WKsL o ekspensa pode Lwowem kampaniej przeszłej w roku 1676, w: K. Bobiatyński, *Rachunki wojskowe hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2019, 48, 1.

[z Lubomirskich Elżbieta] *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich, kasztelanowej krakowskiej*, t. 1, *Z serca kochająca żona i uniżona sługa. Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Mikołaja Sieniawskiego z lat 1688–1726*, wyd. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016.

Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 5, Lipsk 1840, t. 9, Lipsk 1842.

Sarnecki K., *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*, t. 1, *Diariusz 1691–1695*, wyd. J. Woliński, Wrocław 2005.

Sobieski J., *Listy do Marysieńki*, wyd. L. Kukulski, Warszawa 1966.

Studies (Opracowania)

Augustyniak U., *Dwór i klientela Krzysztofa II Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa 2001.

Augustyniak U., *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa 2004.

Augustyniak U., *O przyjaźni. Przyczynek do badania stosunków klientalnych*, w: *Necessitas et ars. Studia staropolskie dedykowane profesorowi Jerzemu Pelcowi*, red. B. Otwinowska et al., t. 2, Warszawa 1993.

- Augustyniak U., *Specyfika patronatu magnackiego w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII wieku. Problemy badawcze*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, 110, 1.
- Augustyniak U., „Stary sługa” jako przedmiot badań nad klientelizmem magnackim na Litwie w XVII wieku, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2010, 58, 1.
- Augustyniak U., *Znaczenie pokrewieństwa w układach nieformalnych w Rzeczypospolitej w 1 poł. XVII w. na przykładzie klienteli Radziwiłłów*, w: *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. S. Bylina et al., Warszawa 1997.
- Bąkowski-Kois D., *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej – studium z historii mentalności 1704–1726*, Kraków 2005.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 12, Warszawa 1908.
- Byliński J., *Sredzińscy herbu Leliwa w służbie Jana i Tomasza Zamoyskiego*, w: *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Seredyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolate pracy naukowej*, red. J. Dorobisz, W. Kaczorowski, Opole 2004.
- Cieśla M., „Najniższy podnózek i wierny poddany” – czyli o przedstawicielach żydowskich elit ekonomicznych na dworach magnackich (przypadek braci Ickowiczów), w: *Spółczesność staropolska*, t. 5, *Spółczesność a elity*, red. I.M. Dacka-Górzyńska, A. Karpiński, Warszawa 2018.
- Chynczewska-Hennel T., *Idea unii hadziackiej – pięćdziesiąt lat później*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, 109, 3.
- Gajdka K., *Literatura, propaganda, służba. Ludzie pióra w otoczeniu Radziwiłłów birzańskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Warszawa 2009.
- Gajdka K., *Stanisławowie Kurosz i Buczyński jako czołowi informatorzy księcia Krzysztofa II Radziwiłła*, w: *Komunikacja i komunikowanie w dawnej Polsce*, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2008.
- Gałązka W., *Służba patacowa w Chlewiskach do połowy XIX wieku*, „Wieś Radomska” 2007, 7.
- Gawron P., *Postawa Jakuba Karola Madaleńskiego wobec litewskich magnatów. Kilka uwag na temat relacji patron-klient w Wielkim Księstwie Litewskim w I połowie XVII wieku*, w: *Mahnatski dvor i satsyyal'naye Źyayemadzyeyannye (XV–XVIII stst.): zbornik navukovykh prats*, red. V.M. Papko, A.M. Yanushkevich, Minsk–Myedysont 2013 [Gawron P., *Postawa Jakuba Karola Madaleńskiego wobec litewskich magnatów. Kilka uwag na temat relacji patron-klient w Wielkim Księstwie Litewskim w I połowie XVII wieku*, w: *Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навуковых прац*, red. В.М. Папко, А.М. Янушкевіч, Мінск–Медысонт 2013].
- Gmiterek H., *Aktywność gospodarcza Stanisława Antoniego Szczuki w Lubelskiem na przełomie XVII–XVIII wieku*, w: *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. B. Rok, J. Maroń, Toruń 2006.
- Hundert Z., *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1672*, wyd. 2, Oświęcim 2019.
- Hundert Z., Sowa J.J., *Od towarzysza do wojewody podolskiego. Przebieg służby wojskowej Nikodema Żaboklickiego w latach 1656–1706*, „Res Historica” 2016, 42.
- Jankowski R., *Studium postaci na podstawie warunków zatrudnienia profesora matematyki de Toux u Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko”*, „Archiwa – Kancelaria – Zbiory” 2010, 3, 5.
- Januszek-Sieradzka A., *Królowa Barbara Radziwiłłówna w dworskim mikroświecie*, Lublin 2017.
- Kaniewska I., *Mikołaj Trzebuchowski zaufany doradca Zygmunta Augusta (droga kariery)*, w: *Faworycy i opozycjoniści. Król i elity polityczne Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 2006.
- Komaszyński M., *Filip Dupont – dworzanin doskonały*, w: *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1984.
- Komaszyński M., *Jan III Sobieski a Bałtyk*, Gdańsk 1983.

- Kopczyński M., *Rodzinne gniazdo? Mieszkańcy szlacheckich dworów w XVII i XVIII wieku*, w: *Od narodzin do wieku dojrzałego. Dzieci i młodzież w Polsce*, cz. 1, *Od średniowiecza do wieku XVIII*, red. M.E. Dąbrowska, A. Klonder, Warszawa 2002.
- Kossarzecki K., *Podziały dóbr Sobieskich w latach 1698–1699*, „*Studia Wilanowskie*” 2004, 15.
- Kowecka E., *Dwór „Najrzędniejszego w Polsce magnata”*, Warszawa 1991.
- Kozdrach M., *Skład i organizacja janowickiego dworu ostatnich Lubomirskich. Próba rekonstrukcji na podstawie metryk parafialnych*, „*Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego*” 2013 (2014), 5.
- Kucharski A., *Informacje i usługi: Jakub Kazimierz Rubinkowski jako korespondent i klient Elżbiety Sieniawskiej oraz Anny Katarzyny Radziwiłłowej*, w: *W kręgu patronatu kobiecego. Studia historyczne*, red. B. Popiołek et al., Kraków 2019.
- Kulesza-Woroniecka I., *Pozycja służby w strukturze i organizacji dworu magnackiego*, w: *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XVIII wieku*, red. C. Kukło, Warszawa 2008.
- Kuras K., *Dworzanin idealny czy nędzny pochlebca? O karierze dworskiej w średniowieczu i nowożytności*, „*Wiadomości Historyczne*” 2018, 61, 1.
- Kuras K., *Kulinarne fascynacje i francuscy kucharze w kręgu korespondencyjnym Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, w: *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, red. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Staby, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016.
- Kuras K., *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010.
- Link-Lenczowski A., *Sieniawscy i Sobiescy po śmierci Jana III*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis*” 1984, 56, 726.
- Łoziński W., *Prawem i lewem na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, oprac. J. Tabzib, Warszawa 2005.
- Makowska A., *Pracownicy najemni wielkiej własności na przykładzie dóbr sandomierskich Czartoryskich w XVIII wieku*, w: *Spółczesność staropolskie. Studia i szkice*, t. 2, red. A. Wyczański, Warszawa 1979.
- Maliszewski K., *Relacje pocztmistrza toruńskiego Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego z „królową bez korony i pierwszą damą Rzeczypospolitej” Elżbietą Sieniawską w latach 1716–1728*, w: *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010.
- Mączak A., *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i w Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa 2000.
- Mączak A., *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*, Wrocław 2003.
- Mączak A., *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie nowożytnej*, Warszawa 2003.
- Mączak A., *Wierność i miłość. Z zagadnień motywacji stosunku klientarnego*, „*Zeszyty Naukowe WSP w Opolu*” 1988, 2.
- Miłuński M., *Zarząd dóbr Bogusława Radziwiłła w latach 1636–1669*, w: *Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, Warszawa 2009.
- Nagielski M., *Pierre de Bryon – pułkownik gwardii dragońskiej Jana Kazimierza Wazy. Przyczynek do karier Francuzów w służbie króla i Rzeczypospolitej*, w: *Primum vivere deinde philosophari. O ludziach czynu w dziejach Europy środkowej i wschodniej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Rzońcy z okazji siedemdziesiątych urodzin*, red. M. Białokur, A. Szczepaniak, Opole–Toruń 2008.
- Nagielski M., *Tadeusz Daniel Boubonombek Pers w służbie króla i Rzeczypospolitej*, w: *Afryka, Orient, Polska. Prace ofiarowane profesorowi Andrzejowi Dziubińskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. S. Kuczyński, M. Tymowski, Warszawa 2007.
- Nestorow R., *Pro domo et nomine suo. Fundacje i inicjatywy artystyczne Adama Mikołaja i Elżbiety Sieniawskich*, Warszawa 2016.

- Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986.
- Picchio R., „Dworzanin” według Łukasza Górnickiego, w: *Od „Lamentu świętokrzyskiego” do „Adona”*. Włoskie studia o literaturze staropolskiej, red. G. Brogi Bercoff, T. Michałowska, Warszawa 1995.
- Pietrzak J., *Jak Marywil budowano. Powstanie warszawskiego kompleksu rezydencjonalno-handlowego w świetle korespondencji Ottona Fryderyka Falkierzamba z Marią Kazimiłą Sobieską z 1694 roku*, „Almanach Warszawy” 2017, 11.
- Pietrzak J., *Zamojski dwór Marii Kazimiery d’Arquien w latach 1658–1665. Uwagi wstępne*, „Res Gestae” 2019, 8.
- Pietrzak J., *Zarządcy, słudzy i korespondenci. Mikołaj Krogulecki i Jan Antoni Lamprecht w kręgu patronatu Marii Kazimiery Sobieskiej i Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej w latach 1698–1714*, w: *W kręgu patronatu kobiecego. Studia historyczne*, red. B. Popiołek et al., Kraków 2019.
- Pielas J., *Drobna własność szlachecka w rejonie Szydłowca w XVI–XVII wieku*, w: *Z dziejów powiatu szydłowieckiego*, red. M. Przeniosło, Szydłowiec 2009.
- Pollak R., *Wstęp* w: Ł. Górnicki, *Dworzanin polski*, oprac. R. Pollak, wyd. 2, Wrocław 2004.
- Poniat R., *Służba domowa w miastach na ziemiach polskich od połowy XVIII do końca XIX wieku*, Warszawa 2014.
- Popiołek B., *Dobrodziejki i klienci. O patronacie kobiecym w XVIII w.*, w: *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Białystok 2006.
- Popiołek B., *Gdańskie kontakty Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, hetmanowej w. kor.*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne” 1993, 16, 158.
- Popiołek B., *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, Kraków 2003.
- Popiołek B., *Korespondencja kobieca jako świadectwo więzi klientalnych w epoce saskiej*, w: *Spółczesność staropolska*, t. 5, *Spółczesność a elity*, red. I.M. Dacka-Górzyńska, A. Karpiński, Warszawa 2018.
- Popiołek B., *Królowa bez korony: studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669–1729*, Kraków 1996.
- Popiołek B., *Na dworze Marii Kazimiery*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1992, 102.
- Popiołek B., *W kręgu dworu magnackiego w XVIII w. Tezy badawcze*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne” 1999, 20, 203.
- Popiołek B., *Zamiana ról. Królowa Maria Kazimiera d’Arquien Sobieska i Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska, kasztelanowa krakowska*, w: *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tyszcza, Warszawa 2017.
- Pośpiech A., *W służbie króla czy Rzeczypospolitej? (Włoscy sekretarze Jana III Sobieskiego)*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Kamler et al., Warszawa 1989.
- Pośpiech A., Tygielski W., *Spółeczna rola dworu magnackiego XVII–XVIII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1978, 69, 2.
- Ragauskene R., *The noblewoman’s court in the sixteenth century Grand Duchy Lithuania*, „Lithuanian Historical Studies” 2003, 8.
- Ronikier J., *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze: studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706–1725*, Kraków 1992.
- Sajdak K., *Relacje patron-sługa na przykładzie Elżbiety Sieniawskiej z Lubomirskich i Izraela Rubinowicza*, w: *W kręgu patronatu kobiecego. Studia historyczne*, red. B. Popiołek et al., Kraków 2019.
- Sawicki M., *Dwór magnacki w Wielkim Księstwie Litewskim jako regionalne centrum społeczne w drugiej połowie XVII wieku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, 3.

- Skiepjian A., *Zhanochyya dvary w VKL u XVI–XVII stahoddzyakh: sklad i funktsyi prydvornykh*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015 [Skiepjian A., *Жаночыя двары ў ВКЛ у XVI–XVII стагоддзях: склад і функцыі прыдворных*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015].
- Skrzypietz A., *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011.
- Skrzypietz A., *Wilanowskie „gospodarstwo” królewicza Aleksandra*, „*Studia Wilanowskie*” 2014, 21.
- Słaby A., „*Aby po śmierci jakowa trudność na potem nie zachodziła*” – testament marszałkowej Anny z Chodorowskich 1v. Wiśniowieckiej Dolskiej, „*Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*” 2019, 50, 3.
- Słaby A., *Kobiety w kręgach administracyjnych latyfundium magnackiego – na przykładzie dóbr Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 4, *Stulecie XVI–XIX. Nowa perspektywa historyczna i językowa*, red. P. Borek, M. Olma, Kraków 2015.
- Słaby A., *Rządzicha oleszycka: dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przykład patronatu kobiecego w czasach saskich*, Kraków 2014.
- Studnicka K., *Organizacja i zarząd w dobrach Ostrowskich na przykładzie klucza Maluszyn XVIII–XIX wiek*, w: *Folwark – Wieś – Latyfundium. Gospodarstwo wiejskie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Muszyńska, Sz. Kazusek, J. Pielas, Kielce 2009.
- Syta K., *Działalność Jana Bromirskiego komisarza w dobrach ruskich kasztelana krakowskiego Jana Klemensa Branickiego w latach 1752–1770*, „*Studia z Zakresu Nauk Prawnoustrojowych*” 2018, 8, 1.
- Syta K., *O dolach i niedolach Stanisława Goczałkowskiego, oficjalisty i klienta hetmana Jana Klemensa Branickiego w latach 1760–1767*, „*Miscellanea Historico-Archivistica*” 2016, 23.
- Szkuřlatowski Z., *Organizacja administracji i pracy w dobrach wielkiej własności feudalnej w Polsce XVII i XVIII w. w świetle instruktarzy ekonomicznych*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, Seria A. Historia*” 1957, 8.
- Szulc T., *Status materialny Marii Kazimiery Sobieskiej po jej koronacji*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2014, 91, 1.
- Świdarska-Włodarczyk U., *Wzorzec czy antywzorzec dworzanina w Polsce przełomu średnowieczna i czasów nowożytnych*, „*Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*” 2015, 14, 2, 27.
- Tarkowski J., *Patroni i klienci*, Warszawa 1994.
- Tazbir J., *Wzorce osobowe szlachty polskiej w XVII wieku*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1976, 83, 4.
- Tygielski W., *Klientela: więzi społeczne – grupa nacisku*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Kamler et al., Warszawa 1989.
- Ujma M., *Latyfundium Jana Sobieskiego 1629–1696*, Opole 2005.
- Ujma M., *Między Janem III a jego potomkami. Klienci rodziny Sobieskich*, w: *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Białystok 2006.
- Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku. *Spisy*, wyd. E. Dubas-Urwanowicz et al., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1994.
- Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemia halicka, lwowska, przemyska i sanocka). *Spisy*, wyd. K. Przyboś, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1987.
- Wagner M., *Dwór hetmana Stanisława Jabłonowskiego w końcu XVII w.*, „*Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach*” 1996, 45, 2.
- Wagner M., *Dwór wojskowy i klientela hetmańska Stanisława Jabłonowskiego w końcu XVII wieku*, w: *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Białystok 2006.

- Wisner H., *Kilka uwag o stronnictwie wojewody wileńskiego Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, „Zapiski Historyczne” 1997, 62, 2.
- Zielińska T., *Oficjaliści w dobrach magnackich w XVIII wieku jako urzędnicy ziemscy*, w: *Świat pogranicza*, red. M. Nagielski et al., Warszawa 2013.
- Żojdź K., *Jan Mierzeński. Klient i rezydent Bogusława Radziwiłła w latach 1656–1665*, Oświęcim 2012.
- Żojdź K., *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Toruń 2019.

NOTA O AUTORZE

Jarosław Pietrzak – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, adiunkt w Katedrze Historii Nowożytnej (Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie). Autor rozprawy doktorskiej: *Księżna dobrodziejka. Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa (1634–1694) – życie i działalność* (Warszawa 2016) oraz wielu artykułów naukowych publikowanych w „Zapiskach Historycznych”, „Res Historica”, „Klio”, „Studiach Wilanowskich” oraz wydawnictwach monograficznych pod redakcją. Dwukrotny stypendysta Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn 2016, Rzym 2021) oraz Polskiej Misji Historycznej w Würzburgu. Członek rady naukowej czasopisma „Eastern European Review” wydawanego przez L’Università degli Studi della Tuscia w Viterbo (Włochy). Współpracownik Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie oraz Muzeum w Nieborowie i Arkadii. Członek Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym. Zainteresowania badawcze związane historią, rolą i miejscem kobiet w społeczeństwie we wczesnej epoce nowożytnej od XVI do XVIII w., historią podróży, dziejami rodów magnackich, oraz przemianami kultury dworskiej, w tym ceremoniami.

